

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra psychologie

SPIRITUALITA A POSTOJE KE SMRTI
SPIRITUALITY AND ATTITUDES
TOWARDS DEATH

Bakalářská diplomová práce

Autor: Marcela Pavelková

Vedoucí práce: PhDr. Olga Pechová, Ph.D.

Olomouc

2014

Prohlášení

„Ochrana informací v souladu s ustanovením § 47b zákona o vysokých školách, autorským zákonem a směrnicí rektora k Zadání tématu, odevzdávání a evidence údajů o bakalářské, diplomové, disertační práci a rigorózní práci a způsob jejich zveřejnění. Student odpovídá za to, že veřejná část závěrečné práce je koncipována a strukturována tak, aby podávala úplné informace o cílech závěrečné práce a dosažených výsledcích. Student nebude zveřejňovat v elektronické verzi závěrečné práce plné znění standardizovaných psychodiagnostických metod chráněných autorským zákonem (záznamový arch, test/dotazník, manuál). Plné znění psychodiagnostických metod může být pouze přílohou tištěné verze závěrečné práce. Zveřejnění je možné pouze po dohodě s autorem nebo vydavatelem.“

Místopřísežně prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci na téma: Spiritualita a postoje ke smrti vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V ..... dne .....

Podpis .....

Poděkování

Děkuji PhDr. Olze Pechové, Ph.D. za odborné vedení mé bakalářské práce, poskytnuté materiály a za mnoho podnětných myšlenek a připomínek. Chtěla bych vyjádřit také poděkování své rodině, která mi věnovala pomoc a podporu při psaní této bakalářské práce.

OBSAH

ÚVOD	6
TEORETICKÁ ČÁST	
1 SMRT.....	8
1.1 Vnímání smrti	8
1.2 Smrt v minulosti.....	11
1.2.1 Smrt ve starověku	12
1.2.2 Smrt ve středověku a novověku	13
1.3 Měření postojů ke smrti.....	14
2 SPIRITUALITA A NÁBOŽENSTVÍ	16
2.1 Smrt z pohledu křesťanství	18
2.2 Smrt a judaismus	19
2.3 Smrt a islám	20
2.4 Smrt podle buddhismu.....	21
2.5 Smrt a hinduismus	22
2.6 Metody měření spirituality	23
3 SEBEPOJETÍ A SEBEÚCTA.....	25
4 VÝZKUMY V OBLASTI POSTOJŮ KE SMRTI, SPIRITUALITY A SEBEÚCTY	27
5 APLIKOVANÁ METODIKA.....	30
VÝZKUMNÁ ČÁST	
6 CÍLE VÝZKUMU	33
7 HYPOTÉZY	34
8 METODIKA VÝZKUMU.....	35
9 ZKOUMANÝ SOUBOR	36
10 METODY ZPRACOVÁNÍ DAT	38

11 VÝSLEDKY VÝZKUMU	39
12 ZHODNOCENÍ PLATNOSTI HYPOTÉZ	46
13 DISKUZE.....	48
14 ZÁVĚRY	53
SOUHRN	55
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ A LITERATURY.....	59
SEZNAM TABULEK	62

ÚVOD

Smrt je součástí života a týká se každého člověka. Toto slovo v nás vzbuzuje nejrůznější pocity a postoje. Vyvolává pocit nejistoty, protože nemůžeme přesně určit, co nastane po smrti. Myšlenka na vlastní smrt nebo smrt ostatních v nás může vzbuzovat pocity silného smutku, strachu a beznaděje. I přes to, že přináší velmi negativní emoce, patří do lidského života stejně jako zrození. Je přirozenou součástí přírody. Můžeme na ni nahlížet i pozitivně. Vědomí vlastní smrtelnosti dává našemu životu velkou hodnotu, dělá ze života neopakovatelnou událost a může nás směřovat k prožívání života naplno a jak nejlépe dovedeme.

Bakalářská práce je rozdělena na část teoretickou a výzkumnou. Teoretická část pojednává o tématu smrt, postoje ke smrti a spiritualita na základě dostupných literárních pramenů. První velká kapitola je věnována tématu smrti z obecného hlediska a vymezení pojmu smrt. Jednotlivé podkapitoly pojednávají blíže o problematice vnímání smrti. Jsou věnovány tomu, jak na smrt nahlíží jednotlivci, společnost a jaké mohou být postoje ke smrti v současné době. Vnímání smrti v minulosti je odlišné od vnímání smrti v současnosti. Proto další podkapitoly pojednávají o vnímání smrti během historie, od starověku až po současnost. Dále jsou uvedeny některé možné metody, kterými lze měřit postoje ke smrti. Druhá kapitola je věnována spiritualitě a náboženství. Úvodem jsou zmíněny definice a úvod do této problematiky. Podkapitoly jsou věnovány náboženským tradicím a jejich pohledu na smrt. Závěrem jsou zmíněny některé metody určené k měření spirituality. Sebepojetí a sebeúcta mohou mít vliv na postoje ke smrti, proto je tomuto tématu věnována třetí kapitola. Ve čtvrté kapitole jsou zmíněny některé výzkumy. Pátá kapitola se týká aplikované metodiky výzkumu bakalářské práce.

Cílem výzkumné části je prozkoumat postoje ke smrti, spiritualitu, sebepojetí a vztahy mezi nimi. Zjistit blíže, jaký je vztah mezi kladným přijetím náboženství a spirituality a postojem ke smrti. Dále je cílem, zjistit, jak ovlivňuje věk a pohlaví postoje ke smrti. Výzkumný soubor je tvořen dospělými lidmi různého věku, s různým stupněm dosaženého vzdělání a odlišným náboženským vyznáním. Chtěla bych, aby výsledky práce byly přispěním k problematice postojů ke smrti. A aby poukázaly na důležitou ochrannou roli osobní víry a spirituality před pocitem strachu ze smrti.

TEORETICKÁ ČÁST

1 SMRT

Smrt lze definovat mnoha způsoby. Obecná definice zní: „*Smrt (mors) je individuální zánik organismu, tedy také člověka*“ (Haškovcová, 2000, 74). V psychologickém slovníku je klinická smrt popisována jako „*zástava činnosti srdeční a dechu; mozku až po několika minutách nedostatku kyslíku; vždy spojená s otázkami filozofickými a etickými*“ (Hartl, & Hartlová, 2009, 546). Smrt je „*z lékařského hlediska stav, kdy u člověka dochází k nezvratným změnám mozku, při nichž nastane selhání funkce a zánik center řídících krevní oběh a dýchání. Zánik jedince, u něhož vymizí známky života a jeho funkce*“ (Vokurka et al., 2005, 836).

Můžeme se setkat s pojmem *klinická smrt, který je charakteristický zástavou dechu a činnosti srdce, přičemž okamžitě zahájenou resuscitací je v některých případech možné tyto funkce obnovit. Smrt mozku s nevratným poškozením jeho funkcí může nastupovat již po pěti minutách, během nichž je mozek bez kyslíku. Postižený je v hlubokém bezvědomí, nereaguje na podněty, vymizí základní reflexy* (Vokurka et al., 2005, 836).

1.1 Vnímání smrti

Rozlišuje se smrt náhlá, rychlá a pomalá. Pojmy náhlá a rychlá smrt se překrývají. Náhlá smrt je často spojována s tragickou smrtí. Rychlá smrt je důsledkem nemoci, která zapříčinila brzké úmrtí. Pro tyto dva druhy smrti je typické, že příbuzní jsou nepřipraveni a úmrtím zaskočeni. Pokud se smrt v delším čase ohlašuje, jedná se o avizovanou smrt. Pokud je nečekaná, označuje se jako neavizovaná smrt. Dále rozlišujeme smrt předčasnou a přiměřenou, podle toho, ve kterém věku smrt přichází. Dystázie neboli zadržaná smrt označuje stav, kdy se smrt neodvratně blíží, ale přesto je lékaři nepřirozeně oddalována, i když umírajícímu přináší více bolesti než užitku (Haškovcová, 2000).

I když je smrt nevyhnutelnou součástí lidského života, trvá lidem někdy dlouhou dobu, než si uvědomí, že smrt se týká i jejich života. Člověk se se smrtí setkává těmito čtyřmi způsoby. Tyto zkušenosti přichází u každého odlišně a v jiném pořadí (Davies, 2007).

„1) *osobní ztráta*

2) *smrt jiných*

3) *osobní uvědomění si smrti*

4) *naše vlastní smrt*“ (Davies, 2007, 21)

Vyrovňávání se se zhoubným onemocněním, když pacient ví, že smrt je nevyhnutelná, probíhá podle Elisabeth Kübler-Rossovové v pěti fázích. První fáze je zavírání očí před skutečností a osamění a nazývá se **popření**. V této fázi nemocný popírá vlastní smrt. Toto je typická reakce po tom, kdy byla informace o blížící se smrti člověku sdělena rychle a bez rozmyšlení. Nemocní lidé se snaží v sobě tuto informaci udusit. Později přichází pocit akceptování diagnózy. Následující druhá fáze je **zloba**. Pacient se zlobí na celý svět kvůli své nemoci. Často se stává, že nabídnutou pomoc odmítá. Jestliže leží například v nemocnici a personál ho ošetřuje, tak si stěžuje, že mu nikdo neposkytne trochu klidu. Když je chvíli ponechám o samotě, tak to vnímá tak, že nikoho nezajímá a nikdo na něho nemyslí. Nemocný člověk v této fázi může i rodině dávat najevo, že mu ubližuje. Pokud si člověk prochází touto bolestnou fází, je velmi důležité, abychom jeho chování porozuměli a dokázali se do něho vcítit. Jeho zloba plyne z toho, jak špatně se cítí. Tato zloba rozhodně není záští a útokem proti okolí. Rozhodně by to tak nikdo neměl vnímat. Nemocný tímto volá o pomoc. Cítí se vytržený z běžného života, jaký doposud žil. Pokud je nemocnému věnována péče, pozornost a dostatek času, bude se cítit lépe. Třetí fází je **vyjednávání**. Fáze zlosti odezněla a nyní přichází krátká fáze, kdy nemocný ve své mysli smlouvá a přemýšlí, o svém onemocnění a možném prodloužení svého života. Věřící pacienti, a někdy i nevěřící, ve své mysli smlouvají s Bohem. Následující čtvrtá fáze je **deprese**. Rozlišují se dva druhy deprese. První pramení z pocitu utrpené ztráty. Ztráta se týká například změn svého těla, které jsou vnímány hodně bolestně. Nemocní se sami musí vyrovnat s bolestí a odchodem z tohoto světa. Druhý druh deprese je z hrozící ztráty. Tento druh deprese pacient prožívá tiše. Cítí se být v pozici, že ztrácí všechno, co miloval. Pomůže mu vyjádření svých pocitů. Důležitá je pro něho přítomnost blízkých lidí. Pátá fáze je souhlas - **smíření**. Pokud má nemocný dostatek času k překonání první fáze a neumírá náhle, dostaví se fáze souhlasu. Nemocný cítí smíření se svým osudem. Nejedná se ale o šťastný stav. I rodina a blízcí umírajícího potřebují podporu a pomoc se s tím vyrovnat. Nemocný si přeje setrvat spíše v klidu. Často už není tak hovorný, s blízkými lidmi komunikuje spíše mlčky. Jejich přítomnost je pro něho velmi důležitá. Umírající

„nechce být zapomenut“. Ne každý umírající dosáhne této fáze souhlasu a smíření (Kübler-Rossová, 1992).

V každé fázi, kterou nemocný prochází, je přítomnost naděje. I umírající, kteří se se svým osudem vyrovnali a smířili, myslí a věří na možnost vyléčení. Pro některé nemocné hraje roli v popírání závažnosti choroby naděje. Naděje jim pomáhá v překonání náročných stavů. Znamená, že všechno, co se děje, má nějaký smysl (Kübler-Rossová, 1992).

Člověk je jediný ze všech živých organismů, který má představu smrti. Nikdo nevěří, že by mohl být nesmrtelný, ale každý bere svůj život jako samozřejmost. Smrt představuje něco vzdáleného. Až ve chvíli, kdy se smrt rychle blíží, může mít člověk tušení blízkého konce. Dá se říct, že se smrtí teoreticky ve svém životě počítáme, ale skutečnost, že jednou zemřeme, odsouváme do nedohledna (Šulc, Dvořák, & Morávek, 1984).

Ariès (2000a) popisuje smrt jako ochočenou nebo zdivočelou. Smrt ochočená představuje vnímání smrti lidmi v minulosti od doby Homéra až po Tolstého, kdy smrt byla lidem blízká a známá. V dnešní době má ke smrti společnost opačný postoj. Smrt představuje hrůzu, tím se stala smrtí zdivočelou (Ariès, 2000a). V minulosti byla smrt lidem bližší než nyní, protože se s ní setkávali od dětství. Vidět smrt příbuzných bylo běžným jevem (Ohler, 2001).

Teorie nazvaná **Terror management theory** vysvětluje, jaký vliv má kultura na zmírnění strachu ze smrti. Autoři Jeff Greenberg, Tom Pyszczynski a Sheldon Solomon navrhli tuto teorii v roce 1986. Teorie byla inspirována kulturním antropologem Ernestem Beckerem. Podle Terror management theory mají lidé v mysli uloženou potenciální hrozbu vlastní smrtelnosti a zranitelnosti. Lidé mají motivaci tuto hrozbu potlačovat. Hrozbu vlastní smrtelnosti potlačují ztotožněním se s pohledem na svět, který je sdílený vlastní kulturou. Ztotožnění se s určitou kulturou naplňuje lidský život smyslem a člověku dodává pocit sebeúcty (Pyszczynski, Solomon, Greenberg, Arndt, & Schimel, 2004).

Tato teorie je postavená na dvou předpokladech. První je společný všem živočichům, tudíž i člověku – pud sebezáchovy a rozmnožování. Druhý předpoklad je vlastní pouze lidem. Jedná se o schopnost formovat myšlenky a symboly do jazyka, přemýšlet o nich a odložit své chování, následně zvažovat i alternativní možnosti chování. Patří sem schopnost představy neexistujícího a podle toho měnit svět. Význam kulturně sdíleného pohledu na svět je v tom, že lidé mohou pochopit původ vesmíru nebo předpovídat, co bude po smrti.

Kultury se vzájemně liší, ale společnou mají myšlenku posmrtného života a slibují jedinci nesmrtelnost. A to doslovně v učení o nesmrtelnosti duše a existenci posmrtného života. Nebo symbolicky dosažením trvalého úspěchu a ideálů. Dosažením hodnoty, kterou udává daná kultura lze symbolicky překonat smrt. Touto hodnotou je sebeúcta. Sebeúcta je pocit, že jedinec je hodnotným členem smysluplného světa a že je daleko hodnotnější, než obyčejná materiální věc (Solomon, Greenberg & Pyszczynski, 2000).

Sounáležitost s kulturou může dát lidem pocit smyslu, trvající existence a symbolické a skutečné nesmrtelnosti. Symbolická nesmrtelnost zahrnuje kulturní bohatství vytvořené minulými generacemi, a které zde zůstává i pro budoucí generace. Kulturním bohatstvím jsou myšlenky, lidské výtvořiny či stavby. Skutečnou nesmrtelnost nabízí náboženství, které věřícím lidem slibuje určitou formu posmrtného života (Pyszczynski et al., 2004).

Lidé se z velké části chovají tak, aby si zachovali víru v kulturně sdílený pohled na svět, což jim dává pocit velké míry sebeúcty, jejíž funkce slouží k překonání a symbolickému překročení smrti (Solomon et al., 2000).

Vlastní smrtelnost děsí lidi od nepaměti. Tento strach ze smrti člověk snižuje díky pocitu, že je součástí kultury a tudíž je její hodnotnou součástí. Sebeúcta slouží k odstranění úzkosti. Připomínání si hromadných lidských úmrtí vede k předsudkům vůči odlišným kulturám a lidem a podtrhává jedinou správnost pohledu na svět, který je sdílený vlastní kulturou. Sebeúctou podporuje pocit, že vlastní chování splňuje normu dané kultury a je v dané kultuře považováno za hodnotu. Příslušníci dané kultury se vzájemně ctí a považují za podobné. Příslušníky odlišných kultur neuznávají a jsou terčem nenávisti a agresivních útoků (Solomon et al., 2000).

1.2 Smrt v minulosti

Podle Haškovcové (2000) **domácí model umírání** znamená umírání člověka v prostředí domova, kde je mu nablízku milující rodina. Toto je záležitostí až posledních dvou století. V minulosti měla péče o umírající velmi nízkou nebo žádnou úroveň. Situace, kdy člověk umíral v domácím prostředí, nastávala málokdy, protože umírající často rodinu neměli nebo nebylo z nějakých důvodů možné, aby byla rodina na blízku. Bylo běžné, že lidé se během života s umíráním blízkého člověka setkali. Postupem času byl zaváděn institucionální model umírání. V minulosti s příchodem tohoto modelu umírání umírali lidé

v azylových domech, později ve zdravotnických zařízeních, hospicích a nemocnicích (Haškovcová, 2000).

1.2.1 Smrt ve starověku

Každá civilizace ve starověku měla své vlastní chápání smrti a posmrtného života. Stejně tak i dnes jsou rozdíly v chápání smrti mezi jednotlivými kulturami. Ve **starověkém Egyptě** lidé věřili ve znovuzrození mrtvých. Země mrtvých se podle Egyptanů nalézala za západním horizontem, v místech, kde zapadalo slunce. Tento svět vypadal stejně jako pozemský Egypt. Vládl zde Usir, bůh podsvětí. Egyptané měli velký strach z rozkladu těla po smrti. Věřili, že pokud tělo po smrti zůstane neporušené, tak přetrvá i duše. Za tímto účelem se provádělo balzamování těl zesnulých. Orgány byly po vytažení z těla uloženy do kanopy. Vnitřek těla byl naplněn látkami nebo pilinami. Celé tělo se pak ovázalo obvazy, mezi které byly často vkládány amulety. Tento proces trval 15 dnů. Na hlavu mumie byla nasazena pohřební maska. Masky faraonů byly vyráběny ze zlata a drahých kamenů. Mumie byly vkládány do zdobených dřevěných rakví. Pohřby faraonů byly velkolepými událostmi. Těla byla pohřbívána do honosných pyramid či hrobek, kde čekala na svá znovuzrození (Kerrigan, 2008).

Ve **starověkém Řecku** byly vkládány mince do blízkosti zesnulých. Mince pravděpodobně sloužily k tomu, aby je mrtví dali převozníku Cháronovi za převoz přes řeku Styx. Na smrt a posmrtný život panovaly mezi lidmi různé názory (Kerrigan, 2008).

Sokrates hovořil o smrti klidně: *S ohledem na to, jaký je náš názor na věc, se můžeme držet víry, že smrt je určitý druh odměny. To, co se nám stane po smrti, může být jedna ze dvou věcí. Mrtvý člověk buď přestává existovat, ztrácí všechny smysly v moři nicoty, anebo, jak věří mnoho lidí, se jedná o změnu, migraci duše na nové místo. Pokud smrt znamená konec našeho vědomí, pak je jako dlouhý bezesný spánek, a proto je sladkým příslibem. Pokud si dokážete vybavit tu výjimečnou noc, kdy jste spali tak hluboce, že vás ani sny nerušily – dokážete si vybavit něco příjemnějšího? ... Pokud je smrt taková, pak se na ni těším – jelikož věčnost tak nebude nic jiného než jedna jediná noc. Ale předpokládejme, že smrt je cesta na jiné místo. Předpokládejme, že místo určení je obecně známé a jsou v něm duše všech, kteří umřeli. Ptám se vás – jaké vyhlídky se tomu mohou rovnat? Kdo by nechtěl cestovat na tento jiný svět?* (Kerrigan, 2008, 58-59).

Velmi důležité bylo vykonávání pohřební rituálů. Tělo člověka, které nebylo pohřbeno nebo spáleno, nemohlo dojít do podsvětí a nalézt úplný klid. Tělo po smrti bylo omyto, pomazáno olejem, překryto látkou a vystaveno na márách po několik dnů. Poté bylo převezeno na hřbitov (Kerrigan, 2008).

Starověký Řím se v pojetí posmrtného života od řeckého pojetí nelišil. Jediný rozdíl byl v tom, že Římané si od smrti chtěli držet určitou vzdálenost. Hroby byly umísťovány mimo města. Lidé věřili, že zesnulí, kteří nebyli pohřbeni, zůstávají ve světě živých jako duchové. Ti, kteří byli pochováni podle tradice, dosáhli kolektivního božství (Kerrigan, 2008).

1.2.2 Smrt ve středověku a novověku

V raném středověku příbuzní tělo zesnulého položili na látku k tomu určenou, tělo přenesli na nosítkách nebo márách na zápraží domu smutku, kde bylo po nějaký čas vystaveno. Poté bylo pohřbeno. Po celou tuto dobu měl zesnulý odkrytou tvář. Ve **13. století** došlo ke kulturní změně. Tělo a tvář zemřelých bylo ukrýváno. Pohled na ně se stal nežádoucím. Později se i přes rakve přehazovala látka. Pohřbívání zesnulých do blízkosti hrobu mučedníka, mělo zajistit ochranu před peklem a strastí posmrtného života. Hroby lidí v těsné blízkosti relikvií svatých byly typické pro křesťanský středověk. Hřbitovy byly místem pro modlitby za zesulé a byly velmi navštěvované. Od 13. století si často lidé přáli být pohřbeni přímo v kostele nebo jeho těsné blízkosti. Někteří raději volili hřbitov jako projev své pokory (Ariès, 2000a).

Začátkem **renesance** nastoupila změna ve vnímání smrti, odstup od smrti. Objevily se myšlenky o celoživotní připravenosti na smrt. Někteří myslitelé označovali víru v předsmrtné obřady jako pověřčivost. „*Smrt byla zbavena trůnu a posvátnosti a prvním důsledkem této skutečnosti bylo, že ztratila svou takřka čarodějnou a v každém případě iracionální, primitivní divokostí nabitou moc*“ (Ariès, 2000b, 24). Smrt nebyla záležitostí pouze smrtelné agonie, ale provází člověka po celý život a měl by na ni pořád pamatovat. Měla by být přijímána vyrovnaně. Od konce 14. století až do 18. století se objevoval pojem šťastná smrt. Symbol krásné a zázračné smrti, která ukončila život zbožného člověka (Ariès, 2000b).

Koncem 17. a v 18. století se objevovaly požadavky jednoduchosti a skromnosti, co se týče smrti a pohřbu. Lidé měli přání, aby pohřební obřad byl co nejjednodušší a bez nádhery. Necitlivost k zemřelým byla společností silně tolerována. U lůžka nemocného se smutek nedával najevo. Nebylo žádoucí dlouhotrvající truchlení. Zármutek nesměl překročit jisté hranice dané tehdejší společností (Ariès, 2000b).

Od **šedesátých let 17. století do počátku 19. století** se začala rozmáhat obecná panika lidí, že budou pohřbeni zaživa. Stávalo se, že člověk byl mylně považován za zesnulého a za pár dnů se ke zděšení okolí probudil. Z toho důvodu lidé velmi často ve svých závětech uváděli, že si přejí být pohřbeni například až za dva dny po smrti. V 19. století ubylo psaných závětí. Pokud někdo psal před svou smrtí závěť, byla většinou pouze právní listinou. Citové vzkazy blízkým předal člověk ještě před svou smrtí ústně nebo napsal dopis. Ve **druhé polovině 19. století** se začala objevovat nechuť informovat nemocného o jeho beznadějném stavu. Příbuzní nemocnému často o jeho stavu lhali a udržovali ho ve falešné naději. Od **dvacátých let 20. století** se stal běžnou situací převoz těžce nemocných a umírajících do nemocnice. Péče o nemocného v domácím prostředí, která byla dříve běžná, se od 20. let stávala vzácnější. Smrt a pohřeb se staly soukromou záležitostí úzkého rodinného kruhu (Ariès, 2000b).

Období od druhé světové války až po současnost je typické fenoménem tabuizované smrti. Smrt je vnímána jako něco velmi nežádoucího, nutného, ale nepatřičného, je vytěšňována a je vhodné o ní nemluvit. Smrt je spojována se selháním techniky a lékařů. Se smrtí jsou spojeny pocity prohry a viny i přesto, že je smrt přirozenou součástí života stejně jako zrození (Haškovcová, 2000).

1.3 Měření postojů ke smrti

- K měření úzkosti ze smrti se využívá dotazník *Death Anxiety Scale* (DAS), jehož autorem byl v roce 1970 Templer. Dotazník se skládá z 15 položek. Je jednodimenzionální, měří strach ze smrti (Templer, 1970, in Falkenhain, & Handal, 2003).

- Dotazník *The Klug Death Acceptance Scale* (KDAS) z roku 1987, jehož autoři jsou Klug a Sinha, se používá k měření postoje přijetí smrti. Je složený ze 16 položek, vysoké skóre v dotazníku odpovídá velké míře postoje přijetí smrti (Klug, & Sinha, 1978, in Falkenhain, & Handal, 2003).

- Škála *Revised Death Anxiety Scale* (RDAS) z roku 1994, jejíž autoři jsou Thorson a Powell se skládá z 25 položek, např. „*Mám strach z umírání a bolestivé smrti*“. Respondenti na položky odpovídají na 5 bodové Likertově škále od 4 (zásadně souhlasím) po 0 (zásadně nesouhlasím). Dotazník obsahuje 7 subškál: strach ze smrti, z „nebytí“, z izolace, ze ztráty kontroly, z nejistoty posmrtného života a strach z toho, že člověk bude zapomenut (Thorston, & Powell, 2000, in Jackson, 2008).

- Revidovaný profil postoje ke smrti – *The Death Attitude Profile – Revised* (DAP-R, 1994) je často používanou metodou pro měření postojů ke smrti. Autoři dotazníku jsou Wong, Reker a Gesser. O tomto dotazníku se zmiňují v kapitole 5.

2 SPIRITUALITA A NÁBOŽENSTVÍ

Religiozita (religiousness) je pojem, který označuje niterné náboženské prožívání a chování jedince (Říčan, 2002). Pojem **spiritualita** je v psychologickém slovníku Hartla a Hartlové (2009, 556) vymezen následovně: „*duchovnost, vyhraněná zaměřenost na psychickou stránku člověka; důraz na co nejmenší závislost psychiky na faktorech tělesných*“.

Ve slovníku analytické psychologie je uvedeno, že „*Spiritualitu zakoušíme například tehdy, když se v láskyplném smýšlení shromáždí dva nebo tři lidé; když lidé s pečlivou pozorností zaměřují své myšlenky na archetypový symbol ve svém středu; když duchovní orientace skupiny směřuje k božstvu a božské bytosti; když se praktikuje léčivý rituál a všichni přítomní se na něm podílejí svou duchovní silou a duševní energií; když se vypráví a zpracovává velký sen s religiózními symboly; má-li člověk nádherný zážitek v přírodě a cítí přitom, že je součástí celku; když se při meditaci soustředí kolem centra léčivé a podpůrné duchovní a duševní síly; když jsou žity a zakoušeny „plody ducha“; když prožíváme něco krásného; když mají lidé numinózní zkušenosti; když člověk cítí inspiraci a tvořivost*“ (Hark, 1980 in Müller, & Müller, 2006, 382-383).

Slovo spiritualita má více pozitivní konotaci než slovo náboženství. „*Spiritualitou se rozumí spíše niterný prožitek a jemu odpovídající jednání, zatímco jako náboženství se označuje spíše vnější projev a instituce, jež „ryzí“ spiritualitu spíše poškozují*“ (Říčan, 2002, 43).

Podle Pargamenta je rozdíl v pojmech náboženství a spiritualita takový: „*Náboženství je hledání významného způsobu, které mají vztah k posvátnu*“, zatímco „*spiritualita je hledání posvátného*.“ Spiritualita je hlavní funkcí náboženství (Říčan, 2002, 43).

Pojem spiritualita zahrnuje soubor jevů lidského světa. Jedna skupina lidí může označit určité chování za spirituální a kladné, zatímco druhá skupina lidí označí to samé chování jako negativní. Psychologie se snaží studovat a uchopit spiritualitu co nejvíce vědecky a zaujmout neutrální postoj. „*Spiritualita tedy není takovým makro-kulturním jevem, jako je náboženství. Spiritualita se vztahuje k lidskému chování a jednání, k určitým praktikám, činům a aktivitám. V tom se kryje či překrývá s náboženstvím. Někteří lidé, kteří jsou religiózní, jsou též spirituální*“ (Belzen, 2009, 398).

Naopak mohou existovat i lidé, kteří jsou religiózní, ale nejsou spirituální. Tito lidé hlásí svou příslušnost k nějaké církvi a věří náboženským dogmatům, ale v náboženských aktivitách se neangažují. Není povinností, aby religiozita obsahovala spiritualitu a naopak. Jedná se o dvě oblasti, které se vzájemně překrývají. Může nastat situace, kdy se jedinec k žádnému náboženství nehlásí a svou religióznost popírá, a přesto u něho můžeme pozorovat spirituální prožívání či chování. Je těžké určit hranici mezi spirituálním chováním a tím, co za spirituální už považovat nelze. Například někdo chodí rád do přírody a tvrdí, že to dělá ze spirituálních důvodů. Někdo jiný zase rád pracuje a tvrdí, že tím chce sloužit lidstvu. Je to tedy spirituální chování? Existují různé druhy spirituality, které mají svůj vlastní charakter. Jsou odlišné od nenáboženských aktivit. Konkrétní projevy spirituality u lidí zahrnují určité činy a aktivity, které oni sami považují jako oddání se něčemu transcendentnímu (Belzen, 2009).

Spiritualitu můžeme dělit na **náboženskou** (religious) a **nenáboženskou** (nonreligious) spiritualitu. Náboženská spiritualita se vyznačuje spojením člověka s Bohem, hledáním smyslu života v Bohu a vnímáním pocitů spojených s existencí Boha. Nenáboženská spiritualita je charakteristická hledáním smyslu života a pochopením života ve spojení s vesmírem, ve filozofii, vědě a umění (Cicirelli, 2011).

Dezzuter et al. (2009) popisují **Wulffův model religiozity**. Wulff rozděluje religiozitu na dvě dimenze o dvou osách. *Doslovné zařazení* (Literal inclusion) charakterizuje osoby, které samy sebe považují za nábožensky založené. Informace týkající se náboženství přijímají přesně, jak učí náboženské tradice, dogmaticky a nekriticky. Zatímco osoby s postojem *symbolického zařazení* (Symbolic inclusion) se také považují za nábožensky založené, ale v otázkách víry jsou tolerantní, otevřené a náboženství vnímají symbolicky. Lidé s *doslovným vyloučením* (Literal exclusion) odmítají všechny formy víry a existenci Boha a své názory také argumentují. Na rozdíl od nich, lidé se *symbolickým vyloučením* (Symbolic exclusion) víru striktně neodsuzují, i když sami sebe považují za nevěřící. Nejsou založení nábožensky, ale zastávají názor, že víra může být jedním ze smyslů lidského života.

2.1 Smrt z pohledu křesťanství

V katolické tradici je pro těžce nemocné a umírající křesťany určena svátost pomazání nemocných. Tato svátost byla dříve nazývána poslední pomazání. V minulosti bylo tradicí pohřbívat zesnulé do země, dnes se běžně využívá i kremace. Podoba hřbitovů a jednotlivých hrobů může být různá (Halík, 2006).

Ve Starém zákoně nenalezneme systematicky utříděné učení o posmrtném životě. Starozákonní knihy od sebe dělí staletí a jsou v nich různé představy toho, co přijde po smrti. Mezi starší představy patří podsvětní říše stínů *šeol*. Mladší představou je již zmrtvýchvstání (Halík, 2006).

Křesťanská tradice nevěří v další opakovaná zrození člověka. Věřící křesťan se po smrti setká s Bohem, kterému se bude zpovídat se svých skutků. Pokud žil dobrým životem, jeho odměnou bude věčné společenství s Bohem – nebe. V případě života v hříchu a zlu, bude navěky přebývat v pekle. Nadějí pro posmrtný život jsou pro křesťany slova Ježíše Krista: „*Já jsem vzkříšení a život. Kdo ve mne věří, neumře na věky*“ (Halík, 2006, 98).

Podle Anselma Grüna (1997, 25) se ve smrti „*každý člověk setká s Bohem, který se stal člověkem v Ježíši Kristu. To neplatí jen pro křesťany, ale pro lidi všech náboženství. Ti ve smrti poznají Boha, kterého hledali ve svém náboženském vyznání a svou víru. To platí také pro lidi, kteří si říkali ateisté, ale přesto pátrali po tajemstvích tohoto světa a života.*“

Církev nemá jasně danou nauku o tom, jak přesně vypadá nebe a peklo. Existuje mnoho názorů, že nebe je plné všech lidí. Zatímco peklo je prázdné. Nelze totiž o nikom s jistotou říct, že bude po smrti zavržen v pekle. Peklo je vnímáno pouze jako možnost zavržení (Halík, 2006). V křesťanství by peklo nemělo být spojováno se strachem ze zavržení a nemělo by člověka děsit. Peklo by mělo lidem ukázat hodnotu a jedinečnost života. Žijí jen jeden život, tak aby ho žili intenzivně a s pocitem odpovědnosti. Podle slov Krista, je peklo varováním, aby věřící žili spravedlivým a dobrým životem, jak to odpovídá Boží vůli (Grün, 1997).

Na podobu očištky lze pohlížet různě. Jak bylo již zmíněno, podle křesťanské tradice se člověk po smrti setká s Bohem. Toto setkání je vnímáno zemřelým jako velmi bolestné. Dříve bylo označováno jako očištky. Při setkání s Bohem, který člověka zaplaví bezvýhradnou láskou a přijetím, člověk pocítí, jak byl oproti Bohu málo milujícím, sobeckým a tvrdým. Tyto pocity člověka při setkání s Bohem velmi bolí. Současně jsou

pro něho očištěm na cestě do nebe (Grün, 1997). Očištěc nemusí být vnímán jako trest, aby člověk trpěl kvůli napáchaným hříchům v životě. Ale jako pokračování pokání, které člověk započal ve svém životě a dokončí po smrti, aby mohl odejít do nebe (Špidlík, 2007).

2.2 Smrt a judaismus

Podle judaismu smrt neznamena úplný konec bytí, ale přechod do jiné formy bytí. Smrt není vítána, věřící ji chápou jako něco negativního. Smrt odděluje člověka od jeho rodiny a blízkých a ukončuje jeho povinnosti vůči Bohu. Traduje se, že v okamžiku smrti věřícího, je v jeho blízkosti Bůh. V judaismu je svět mrtvých úplně oddělen od světa živých. Je zakázána veškerá komunikace živých s mrtvými, například vyvolávání duchů. Dotyk s tělem zesnulého rituálně znečišťuje, člověk pak nemůže vykonávat běžné náboženské povinnosti (Lyčka, 2010).

Pokud člověk umírá, neměl by zůstat o samotě. Krátce po smrti příbuzní či přítomní lidé zavřou oči zesnulému, přikryjí jeho obličej, obrátí ho nohama ke dveřím a zakryjí všechna zrcadla v domě. U jeho hlavy zapálí svíci. Až do pohřbu musí být u zesnulého stále někdo přítomen. Pohřeb proběhne do 24 hodin, považuje se za velmi neuctivé, pokud pohřeb proběhne za delší čas. Rakev nesou nejbližší příbuzní nebo se tělo veze na vozíku. Nad hrobem se pronášá smuteční řeč. Tělo se poté vkládá do hrobu a zasype se hlínou. Odřiká se modlitba za mrtvé *Kadiš* (Lyčka, 2010).

Truchlení se dělí do čtyř fází. *Aninut* zahrnuje období od úmrtí do pohřbu. Truchlíci roztrhne šaty jako znamení smutku, nesmí jíst maso, pít alkohol, zakázány jsou sexuální aktivity, práce, studování Tóry a koupání se pro potěšení. *Šiv'a* je období sedmi dní po pohřbu. Po pohřbu se doma zapálí svíce, která hoří po celou dobu. Je zakázáno pracovat, odcházet z domu, koupání se pro potěšení a neměly by se nosit nové a čerstvě vyprané šaty. Třetí období *Šelošim* zahrnuje třicet dní po pohřbu. Některé zákazy končí. Stále platí zákaz koupání se pro potěšení, nošení nových a vypraných šatů a účast na společenských akcích. Období truchlení za příbuzné je u konce, kromě truchlení za rodiče. Poslední období zahrnuje dvanáct měsíců od pohřbu. Povinností pro děti je truchlit za rodiče. Důležitý rituál je veřejné odřikávání modlitby *Kadiš*. Důraz se klade na charitu, vzdělání a pokoru (Lyčka, 2010).

2.3 Smrt a islám

V Koránu se píše, že po smrti člověka oddělí duši od těla anděl smrti Izra'íl. Duše spravedlivých budou odděleny hladce. Duše, které žily hříšným životem, budou odděleny násilně a prudce. Anděl Izra'íl se zjevuje umírajícímu těsně před smrtí. Pro spravedlivé a věřící lidi budou v jejich hrobě čekat andělé se zářícími tvářemi, hedvábí a vůně. Jejich hrob se změní ve svěží zahradu. Pro nevěřící a hříšné se jejich hrob stane hrozivým místem (Ma'súmiánová, 1996).

Podle islámu je velmi důležité navštěvovat nemocné, účastnit se pohřbů a modlit se za zesnulé. Po smrti člověka příbuzní umyjí tělo zesnulého. Zemřelému se zavřou oči a zakryje hlava. Pokud zesnulý zemřel ráno, tak je pohřeb ještě večer téhož dne. Smuteční barva oděvů truchlících je bílá. Ženy se pohřbu většinou neúčastní. Jako vysvětlení se uvádí, že by ženy mohly intenzitou svého nařikání a pláče narušit důstojnost obřadu. Ženy tedy po dobu obřadu tráví čas modlením se za zesnulého doma. Oplakávání je dovoleno, ale srdceryvný nářek je už nežádoucí. Platí pravidlo, že do jednoho hrobu se pohřbívá jen jeden zesnulý. Účastníci pohřbu stojí u hrobu otočení směrem k Mekce. Odřikává se pohřební motlitba. Rodinní příslušníci nebožtíka nesou jeho tělo na hřbitov uložené v dřevěné rakvi. Poté se tělo z rakve vyjme a uloží se do země pouze v rubáši (Kropáček, 2010).

Zvláštní postoj zaujímá islám k lidem, kteří zahynuli v boji za víru nebo obranu vlasti. Označování jsou jako „mučedníci“ (*šahíd*). Pohřbívání jsou v zakrváceném oděvu a podle víry nebudou na onom světě muset čekat na soud, ale dostanou se rovnou do ráje. Od 80. let se vyskytují případy teroristických útoků sebevražedných atentátníků. Ti, kdo v tomto spatřují hrdinství, označují tyto atentátníky jako hrdiny, nikoliv sebevrahy (Kropáček, 2010).

Nejrozšířenější představa o posmrtném životě věřícího muslima je následující. Modroocí andělé Munkar a Nakír se ptají zesnulého v hrobě na jeho Boha, proroka a víru. Pokud odpoví správně, budou mrtví spát v hrobě pokojně až do všeobecného zmrtvýchvstání, kdy se opět sjednotí se svými těly. Pokud odpoví špatně, hrob se začne zmenšovat a rozdrtí jeho žebra. Krutá a neslyšící bestie začne mrtvého trýznit železným bičem (Ma'súmiánová, 1996).

Jiná velmi rozšířená tradice o rozsouzení se nazývávané *sirát*. Jedná se o most nad propastí pekelného ohně. Most je popisován jako „jemnější než vlas“ a „ostřejší než meč“ a z obou stran je obklopen trny. Spravedliví lidé se přes most dostanou rychle a v pořádku, zatímco hříšní a zlí se z něho zřítí. Islámská představa ráje má podobu krásné zahrady (džanna). Ráj nabízí zeleň, tekoucí vodu a slast pro všechny smysly. Korán hovoří o velkém množství vína, měkkých poduškách, oděvech a špercích (Kropáček, 2010; Ma'súmiánová, 1996; Kropáček, 2011).

V několika mekkánských súrach je psáno o přítomnosti věčně panenských černoookých dívek v ráji. V medinských súrach je naopak psáno, že věřící se v ráji budou těšit se svými manželkami a dětmi. Posmrtný život je podle filosofů čistě duchovní a otevřený pouze pro duchovně připravené, zatímco pro jedince žijící materiálně a smyslově je život ukončen smrtí. Peklo (*nár*) - místo, kde se dostávají hříšníci, bylo představováno nestvůrou. Později bylo peklo popisováno jako propast se soustřednými kruhy a stupni od nejmírnějšího až po nejtvrdší, kde se dostávali hříšníci (Kropáček, 2010; Kropáček 2011).

2.4 Smrt podle buddhismu

Základní myšlenkou buddhistického a hinduistického učení je karmický zákon. Jedná se o zákon příčiny a následku. Životní události a pocity, které prožíváme, jsou určovány naším chováním a přístupem k věcem (Nydaahl, 2011). Činy, které člověk vykonal, se mu mohou vrátit v tomto nebo v některém z příštích životů. Charakter lidského života určuje sféra zrození, kde se člověk narodí. Lidé se mohou díky svým dobrým skutkům narodit v příjemných oblastech, jako je sféra lidí, sféra polobohů a sféra bohů (Zemánek, 2010).

Pro další zrození člověka je důležitý moment vlastní smrti. Mysl člověka by měla v okamžiku smrti být klidná a vyrovnaná. Dobré naladění ovlivní budoucí zrození pozitivně. Pokud by člověk v okamžiku smrti prožíval negativní emoce, může to ovlivnit jeho další zrození negativním směrem. Narodí se například do špatných podmínek. Umírající by si měl být vědom toho, že lidé na základě své karmy umírají a také se rodí. Měly by mu být blízkými připomínány dobré činy, které vykonal a měl by být uklidněn, že tyto činy vedou k dobrému znovuzrození (Zemánek, 2010).

Vnitřní příprava na smrt zahrnuje nahromadění dobrých dojmů v mysli a soustředění se na dobro druhých. Důležité je umět nechat věci odejít, dokázat se vědomě rozloučit s lidmi,

věcmi a situacemi. Vyjasnění si a vyřešení nepříjemných věcí a následné odpuštění. Umět vnímat pomíjivost v každodenních situacích. Umírající člověk by si měl představovat nad svou hlavou to nejkrásnější a měl by si přát tam jít. Místnost by měla mít příjemnou atmosféru a být bez rušivých vlivů. Rodinní příslušníci, přátelé a známí sedí blízko čela postele. Umírající by si měl s nimi už dávno vyříkat všechna nedorozumění. Falešné projevy citů umírající vnímá rušivě, zatímco soucit a vědomá přítomnost působí nápomocně (Nydahl, 2011).

Pokud člověka okolnosti donutí spáchat sebevraždu, tak sice svůj současný život ukončí, ale karmická příčina těchto okolností se nevyřeší a objeví se v dalším životě. Buddhismus klade důraz na pozitivní naladění mysli umírajícího. Pokud se člověk rozhodl vzít si život úmyslně, můžeme usoudit, že jeho pocity před smrtí byly velmi negativní. Pocity strachu, smutku, zlosti a zmatku v okamžiku smrti dostanou člověka do špatných sfér zrození. Špatnou karmu v následujícím životě zapříčiní také způsobení zármutku pozůstalým (Nydahl, 2011). Podle Lamy Lödo (2012) není možné, aby člověk spáchal sebevraždu, pokud se nalézá v pozitivním stavu mysli.

2.5 Smrt a hinduismus

Hinduismus se zabývá pouze individuální eschatologií. Kolektivní eschatologií, tedy konečným vzkříšením a posledním soudem celého lidstva, se nezabývá (Ma'šumiánová, 1996).

Pro hinduisty, stejně jako buddhisty je důležitá víra v zákon karmy. Podle tohoto zákona je štěstí či neštěstí, které nyní prožíváme, zaslouženo činy v minulých životech. Člověk musí prožít všechny následky svých činů. *Džíva* je jemnohmotná substance putující z jednoho života do druhého, než se rozplyne. V každém životě se člověk může vtělit buď do obyvatel podsvětí, zvířat, lidí nebo božských bytostí (Halík, 2006)

Hinduisté věří, že pečlivá příprava na odchod z toho života jim zajistí lepší karmu v příštím životě. Poslední etapu svého života by měli prožít jako *sannjásinové*, nevěnovat se tedy materiálním věcem, ale žít duchovně. Někteří lidé odejdou zemřít na poutní místo u řeky Gangy. Pokud člověk umírá doma, měl by mu být nablízku mužský člen rodiny, kvůli ochraně před zlými duchy. Po úmrtí se koná pohřeb žehem. Pohřbu se účastní jen několik příbuzných. Závěrečný obřad provádí nejstarší syn. Sedmkrát obejde zesnulého s ohněm v

ruce, dotkne se jím úst zemřelého a zapálí hranici. Kostí zesnulého se ponoří do Gangy nebo je rodina uchovává do doby, než půjde někdo s jejich členů na pouť do Váránasí. Po pohřbu dodržují synové zemřelého období smutku. Po skončení smutku provádí nejstarší syn zádušní obřad *śrāddha* (Halík, 2006).

2.6 Metody měření spirituality

Metod pro měření spirituality a náboženských postojů je mnoho. Vybrala jsem některé z nich:

- *Index jádrových spirituálních zkušeností* (INSPIRIT) je z roku 1991 a autorem je Kass a kolektiv. Jádrové spirituální zkušenosti charakterizuje specifčnost události a její kognitivní zhodnocení vedoucí k osobnímu přesvědčení o existenci Boha. Škálu tvoří 7 položek, které se skórují na stupnici od 1 do 4. Škála má velmi dobrou reliabilitu a validitu. Otázky zjišťují například, jak často pociťuje jedinec blízkost mocné spirituální síly nebo zjišťují zaměření jedince na spirituální zkušenosti (Stríženec, 2003).

- *Test spirituálních témat a religiózních odpovědí* (STARR) navrhli v roce 1993 autoři M. S. Saur a W. G. Saur. Jedná se o projekční techniku, která se skládá z 11 černobílých fotografií zobrazující osoby, které právě praktikují modlitbu. Probandi, kterým jsou předloženy fotografie, popisují situaci na fotografii. Odpovědi probandů ukazují projekci jejich vlastních myšlenek, emocí a konfliktů. Poté se třídí do kategorií, jako jsou náboženské instituce, reprezentace Boha, podstata světa, životní témata, náboženské symboly, modlitba a závislost (Stríženec, 2003).

- *Post-Critical Belief Scale* (PCBS) vytvořil Hutsebaut v roce 1996. Metoda obsahuje 32 položek a měří čtyři náboženské postoje podle Wulffova modelu: doslovné zařazení, symbolické zařazení, doslovné vyloučení a symbolické vyloučení (Dezzuter et al., 2009).

- *Škála mysticismu* (M. Scale, Research Form D), jejímž autorem je Hood Jr. z roku 1975, se skládá z 32 položek. Slouží ke zjišťování intenzivních zážitků jedince s vnějším světem a s nicotou. Zážitky mohou, ale nemusí být interpretovány nábožensky. Následující výzkumy ukázaly existenci tří faktorů: extrovertní mysticismus (prožívání jednoty s vnějším světem), náboženská interpretace, introvertní mysticismus (prožívání jednoty s nicotou) (Stríženec, 2003).

- *Index spirituální zralosti* (SMI) z roku 1984, autor je Ellison. Škála se skládá z 30 položek se 6 stupni (Stríženec, 2003).
- *Škála spirituální pohody* (SWB) od autorů Paloutziana a Ellisona je z roku 1991. Škála slouží k měření míry vnímání vlastní spirituální pohody. Škála má vysokou reliabilitu a validitu, vhodná je hlavně pro jedince s nízkou úrovní spirituální pohody. Škála měří horizontální subškálu, kde zjišťuje u jedince smysl života a spokojenost se životem. Dále měří vertikální subškálu, která se týká pocitu pohody ve spirituálním životě a vztahu s Bohem (Stríženec, 2003).
- Autoři dotazníku *Belief in Afterlife Scale* (BAS) jsou Osarchuck a Tatz. Dotazník má 2 ekvivalentní formy skládající se z 10 položek. Vysoké skóre v dotazníku značí vysokou víru v posmrtný život (Osarchuck, & Tatz, 1973, in Falkenhain, & Handal, 2003).
- *Škála spirituální transcendence* (STS) od Requera z roku 2003. Škála je tvořena 24 položkami. 10 položek měří dimenzi vnitřní spokojenost, 8 položek lidské spolucítění a 6 položek spojitost s přírodou. Spirituální transcendence ukazuje touhu hledat a udržet integraci v sobě (vnitřní spokojenost), integraci s jinými lidmi (lidské spolucítění) a s posvátnou silou mimo sebe (spojitost s přírodou) (Stríženec, 2003).
- *Expressions of Spiritual Inventory* (ESI), který vytvořil D. A. MacDonald v roce 2000, je dotazník tvořený 98 položkami. Kratší verze této škály obsahuje 32 položek. O tomto dotazníku se zmiňují podrobněji v kapitole 5.

3 SEBEPOJETÍ A SEBEÚCTA

Tato kapitola není zařazena jako podkapitola k předchozím velkým kapitolám, protože tématem nespadá do jejich oblastí. Z toho důvodu tvoří samostatnou kapitolu.

V psychologickém slovníku Hartla a Hartlové je pojem **sebeпоjetí** (self-concept) vymezen takto: „*představa o sobě, to, jak jedinec vidí sám sebe; zdůrazněna poznávací složka, na rozdíl od sebeúcty; má hodnotící a popisnou dimenzi; zahrnuje i kognitivní mapy; označováno též jako „integrující gyroskop osobnosti“; jeho součástí je sebedůvěra*“ (Hartl, & Hartlová, 2009, 524).

Další definice vymezuje sebeпоjetí jako: „*uspořádaný soubor charakteristik, vlastností, pocitů, představ, postojů, schopností a jiných psychologických prvků, které jedinec přisuzuje sám sobě*“ (Kobal, 2000, 25, cit. Marčič, & Kobal Grum, 2011, 373).

Sebehodnocení (self-concept) zahrnuje dva odlišné pohledy – sebehodnocení závislé a nezávislé. Pro jedince s nezávislým sebehodnocením (independent) názory a mínění ostatních lidí neovlivňuje jejich sebeпоjetí. Sebeпоjetí těchto lidí je autonomní celek, bez „zásahu“ jiných lidí. Nezávislé sebehodnocení tvoří pouze vlastnosti daného jedince, jako jsou schopnosti, motivy a podobně. Jedinec je chápe jako sobě vlastní, neovlivňované druhými lidmi. Jedinci vnímají sebe jako individualitu. Mají potřebu kontrolovat situaci, své názory více vyjadřovat, ale méně přijímat. Jedinci se závislým sebehodnocením (interdependent) zahrnují ostatní osoby do svého já, vyhledávají vztahy, zaměřují se na potřeby druhých lidí (Markus, & Kitayama, 1991). Marčič a Kobal Grum (2011) ve svém výzkumu prokázaly, že sebeпоjetí mužů a žen se liší v tom, že ženy projevují více závislé sebehodnocení než muži. Na rozdíl od mužů se více zaměřují na své vztahy.

Pojem **sebeúcta** (self-esteem) je v psychologickém slovníku vymezen: „*hodnotící dimenze sebeпоjetí, která zahrnuje hodnocení vlastní ceny a sebejistotu*“ (Hartl, & Hartlová, 2009, 525).

Ve zmíněném výzkumu (Marčič, & Kobal Grum, 2011) nebyly potvrzeny významné rozdíly v celkové sebeúctě (self-esteem) mezi muži a ženami. Muži a ženy zakládají svou sebeúctu na dosažení určitých podobných cílů. Při specifickém prozkoumání této

problematiky bylo prokázáno, že pro vysokou míru sebeúcty u žen je důležitá vlastní spokojenost s tělesným vzhledem.

4 VÝZKUMY V OBLASTI POSTOJŮ KE SMRTI, SPIRITUALITY A SEBEÚCTY

V roce 1959 publikoval Herman Feifel knihu *The Meaning of Death* (Význam smrti) týkající se smrti a umírání. Jeho vědecká práce přinesla nový pohled na smrt, umírání a truchlení. Ovlivnila vnímání smrti lidmi (Lamers, 2012).

Častým předmětem zkoumání postojů ke smrti je **pohlaví, věk a sebepojetí** (sebeúcta). Ve výzkumu (Jackson, 2008) byl použit dotazník *Revised Death Anxiety Scale* (RDAS) a Rosenbergův dotazník sebeúcty. Počet respondentů byl 136, z toho 83 studentů ve věku 18-25 let, 19 členů a zaměstnanců univerzity ve věku 35-50 let a 34 osob starších 60 let zahrnující členy a zaměstnance univerzity současné a bývalé. Výsledky ukázaly, že ženy pociťují vyšší strach ze smrti než muži. Hypotéza znějící, že strach ze smrti je největší u lidí v mladém věku, poté klesá a nejnižší je ve stáří, byla potvrzena. U mladých dospělých lidí (18-25) byl prokázán nejvyšší strach ze smrti, u lidí středního věku (35-50) nižší strach ze smrti, u lidí staršího věku (+60) nejnižší strach ze smrti. Hypotéza znějící, že osoby s nižší sebeúctou budou vykazovat větší strach ze smrti, než osoby s vyšší sebeúctou, byla zamítnuta. Hypotéza o negativní korelaci mezi strachem ze smrti a sebeúctou byla potvrzena. Tedy, čím nižší je strach ze smrti, tím vyšší je míra sebeúcty (Jackson, 2008).

V dalším výzkumu byl také prokázán největší strach ze smrti u mužů i žen ve věku 20-29 let. Poté strach ze smrti postupně klesá přibližně do 60. roku. Ve výzkumu bylo také zjištěno, že strach ze smrti u žen po 30. roku života prudce klesá a okolo 50. roku strach ze smrti narůstá (Russac, Gatliff, Reece, & Spottswood, 2007).

Dezutter et al. (2009) ve svém výzkumu použili dotazník *Death Attitude Profile - Revised* (DAP-R). Počet respondentů byl 476. Byla zjištěna pozitivní korelace mezi věkem a vstřícným postojem ke smrti a pozitivní korelace mezi věkem a vyhýbáním se smrti. Subjektivní pocit tělesného zdraví u respondentů negativně koreloval se strachem ze smrti. Míra strachu ze smrti pozitivně korelovala s mírou vyhýbání se smrti. Neutrální přijetí negativně korelovalo se strachem ze smrti, vyhýbáním se smrti a vstřícným postojem ke smrti.

Dezutter, Luyckx a Hutsebaut zkoumaly postoje ke smrti a náboženské postoje na vzorku 213 studentů z univerzity, z toho bylo 169 žen a 44 mužů. Použit byl dotazník *Death Attitude Profile - Revised* (DAP-R) a *Post-Critical Belief Scale* (PCBS). Zjištění bylo, že škála náboženského postoje - doslovné zařazení (Literal Inclusion) pozitivně korelovala se škálou strach ze smrti, vyhýbání se smrti, vstřícný postoj ke smrti a negativně korelovala se škálou neutrální přijetí. Škála doslovné vyloučení (Literal Exclusion) negativně korelovala se vstřícným postojem ke smrti, zatímco škála symbolické zařazení (Symbolic Inclusion) korelovala pozitivně se vstřícným postojem ke smrti. Škála symbolické vyloučení (Symbolic Exclusion) pozitivně korelovala s neutrálním přijetím smrti (Dezutter, Luyckx, & Hutsebaut, 2009).

Další studie zkoumala rozdíly mezi lidmi s náboženskou (religious) a nenáboženskou (nonreligious) spiritualitou a jejich postoje ke smrti (DAP-R). Respondenti byli dospělí lidé staršího věku. Spiritualita lidí zahrnuje obě složky – náboženskou i nenáboženskou spiritualitu. Avšak jedna složka převažuje ve větší míře. Cicirelli došel k závěru, že lidé s náboženskou spiritualitou pocítují větší strach ze smrti, ale menší vyhýbání se smrti a větší přijetí smrti, než lidé nenábožensky spirituálně založení. Lidé s nenáboženskou spiritualitou zastávají více myšlenku prodloužení života a odmítání smrti. Tito lidé s vyšší mírou nenáboženské spirituality věří především ve svou vlastní sílu a vlastní odpovědnost. Lidé dosahující vyšší míry náboženské spirituality mohou mít větší smysl pro vzájemnou soudržnost a smysl života (Cicirelli, 2011).

Eshbaugh a Henninger provedli výzkum na 443 studentech, ve věku mezi 18 a 44 lety. Úzkost ze smrti byla měřena dotazníkem *Templer's Death Anxiety Scale*. Ženy vykazovaly signifikantně větší strach ze smrti než muži. Bylo zjištěno, že úzkost ze smrti pozitivně koreluje s pocitem deprese. Vlastní pocit zvládnání, dokonalého ovládnání svého života koreluje negativně s úzkostí ze smrti (Eshbaugh, & Henninger, 2013).

Zajímavý výzkum provedli Knight, Elfenbein a Capozzi. Výzkumu se účastnilo 196 žen a 101 mužů. Průměrný věk respondentů byl 19,6. Průměrný věk, kdy se respondenti poprvé setkali se smrtí, byl 9,55 let. Použit byl dotazník *Death Attitude Profile – Revised*. Respondentům byly dále kladeny otevřené otázky týkající se jejich první zkušenosti se smrtí. Pokusili se popsat svou vzpomínku, kdo a jak zemřel a věk jeho úmrtí. Popisovali své pocity a pocity rodičů. Dále bylo zjišťováno, jestli tato událost ovlivnila jejich vnímání smrti v současnosti a podobně. Výsledky přinesly následující informace. První zážitek

smrti byl u 56 % respondentů úmrtí příbuzného, u 34 % respondentů úmrtí prarodičů, 2 % ztratili jednoho z rodičů, 1 % ztratilo známého. 72 % respondentů uvedlo jako jejich první zkušenost se smrtí smrt osoby, 23 % uvedlo jako první zkušenost se smrtí smrt domácího zvířete. Dále bylo zjištěno, že pokud se respondenti setkali se smrtí už ve velmi nízkém věku, mají větší strach ze smrti. Pokud rodiče mluvili otevřeně o otázkách smrti s respondenty v jejich dětství, tak potom ženy dosahují většího skóre ve škále vyhýbání se smrti a neutrální přijetí smrti než muži. Ženy, se kterými rodiče hovořili o smrti, mají větší neutrální přijetí smrti, než ženy, se kterými rodiče o smrti nehovořili. Pokud první setkání se smrtí u respondentů byla smrt domácího zvířete a rodiče s respondentem o smrti mluvili, tak později vykazují menší míru strachu ze smrti, než respondenti, jejichž první vzpomínka je smrt blízkého člověka a rodiče s nimi o smrti hovořili. Pokud měli respondenti v dětství nezodpovězené otázky týkající se smrti, tak v pozdějším věku ženy oproti mužům dosahují většího strachu ze smrti. Muži, kteří při vzpomínkách na první zážitek úmrtí blízké osoby plakali, dosahují vyšší míry strachu ze smrti, než muži, kteří neplakali. Muži, kteří při vzpomínce plakali, dosahují vyšší míry strachu ze smrti než ženy, které při vzpomínce na úmrtí blízké osoby taktéž plakaly. Muži, kteří při vzpomínce plakali, se signifikantně více vyhýbají smrti než muži, kteří neplakali. Ženy, které při vzpomínce neplakaly, dosahují vyššího skóre ve škále přijetí smrti, než muži, kteří neplakali (Knight, Elfenbein, & Capozzi, 2000).

5 APLIKOVANÁ METODIKA

Ke zjištění postojů ke smrti u respondentů byl použit **Revidovaný profil postoje ke smrti** – (The Death Attitude Profile – Revised - DAP-R, 1994). Autoři dotazníku jsou Wong, Reker a Gesser. Ke zjištění spirituality posloužil dotazník – **Dotazník projevů spirituality** – (ESI – The Expressions of Spirituality Inventory – Revised, 2000), jehož autorem je MacDonald. Byly použity české verze těchto dotazníků, které z angličtiny přeložila O. Pechová s týmem studentů. Dále byl použit **Rosenbergův dotazník sebeúcty** (Rosenberg Self-Esteem Scale), který je z roku 1965 a autorem je Rosenberg.

Revidovaný profil postoje ke smrti (DAP-R) se skládá z 32 položek a 5 jednotlivých dimenzí. Respondenti označují své odpovědi na jednotlivá tvrzení na Likertově škále: 7 – zásadně souhlasím, 6 – souhlasím, 5 – spíše souhlasím, 4 – nevím, 3 – spíše nesouhlasím, 2 – nesouhlasím, 1 – zásadně nesouhlasím (Wong, Reker, & Gesser, 1994).

Čím vyšší je skór, tím více respondent s položkou souhlasil. Součet skóru všech položek v jednotlivé dimenzi byl vydělen počtem položek v dané dimenzi. Wong a kolegové rozšířili originální DAP průměrného skóre pro každou dimenzi (Reimer, 2007).

Jednotlivé dimenze jsou:

- 1) Fear of death (FD) – strach ze smrti – obsahuje otázky zjišťující strach, depresi a úzkost ze smrti.
- 2) Death Avoidance (DA) – vyhýbání se smrti – zkoumající do jaké míry myšlenky na smrt způsobují psychickou nepohodu a do jaké míry se respondent vyhýbá myšlenkám na smrt.
- 3) Neutral Acceptance (NA) – neutrální přijetí smrti – zahrnuje otázky týkající se smrti jako přirozené a nevyhnutelné součásti života.
- 4) Approach Acceptance (AA) – vstřícný postoj ke smrti – se týká přátelského přijetí smrti beze strachu, víry ve šťastný posmrtný život a víry, že smrtí nic nekončí.

5) Escape Acceptance (EA) – přijetí smrti jako úniku – zjišťuje, do jaké míry respondent vnímá smrt jako únik z pocitu nepohody ve svém životě a v tomto světě (Wong, Reker, & Gesser, 1994).

Dotazník projevů spirituality (ESI) se skládá z 32 položek, z toho poslední dvě položky se do hodnocení nezapočítávají. 7 otázek je reverzních. Dotazník má pět dimenzí po 6 položkách. Jednotlivé položky respondenti hodnotí na Likertově škále: 0 – zásadně nesouhlasím, 1 – nesouhlasím, 2 – nevím, 3 – souhlasím, 4 – zásadně souhlasím.

Jednotlivé dimenze jsou:

1) Cognitive Orientation Towards Spirituality (COS) – kognitivní orientace na spiritualitu – týká se přesvědčení, postojů a vnímání významu a důležitosti spirituality v lidském životě.

2) Experiential-Phenomenological Dimension of Spirituality (EPD) – zkušenostně-fenomenologická dimenze spirituality - zahrnuje otázky na spirituální, náboženské, mystické, vyšší, transcendentální a transpersonální zkušenosti.

3) Existential Well-Being (EWB) – existenciální pohoda – zahrnuje otázky týkající se pocitu existenciální pohody a spokojenosti. Dále zjišťuje, jak daná osoba vnímá svoji schopnost zvládat a vypořádat se s negativními událostmi ve svém životě. V této dimenzi jsou všechny položky reverzní.

4) Paranormal Beliefs (PAR) – paranormální přesvědčení – zkoumá, do jaké míry daná osoba věří v paranormální jevy, jako je například čarodějnictví, psychokineze, předpovídání budoucnosti, spiritismus. V dimenzi je jedna položka reverzní.

5) Religiousness (REL) – religiozita – týká se víry, která je charakteristická zejména pro křesťanství. Dimenze nezahrnuje pouze víru a postoje k náboženství, ale také náboženské chování a praktikování (MacDonald, 2000).

Rosenbergův dotazník sebeúcty (Rosenberg Self-Esteem Scale) se skládá z 10 položek, z toho 5 položek je reverzních. K hodnocení odpovědí je použita čtyřbodová Likertova škála zahrnující odpovědi – zcela nesouhlasím (1), spíše nesouhlasím (2), spíše souhlasím (3), zcela souhlasím (4).

VÝZKUMNÁ ČÁST

6 CÍLE VÝZKUMU

V praktické části bakalářské práce se budu zabývat postoji ke smrti, spiritualitou a sebeúctou u dospělých lidí ve věku od 18 do 84 let. Ve výzkumu bakalářské práce byl použit kvantitativní přístup. Výzkum se zaměřuje na vztahy mezi spiritualitou, postoji ke smrti a sebeúctou. Zejména bych chtěla prozkoumat souvislost mezi kladným vztahem k víře a náboženství a vstřícnými postoji ke smrti. Předpokládá se totiž, že jakákoliv forma víry poskytuje lidem jistotu posmrtného života a životní smysl. Věřící osoby tedy zastávají vstřícnější a přátelštější postoj ke smrti. Mnoho výzkumů je také zaměřeno na rozdíly v postojích ke smrti u osob různých věkových skupin. Výzkumy ukazují, že největší strach ze smrti mají lidé v mladém dospělí a poté během života strach ze smrti klesá. Tento předpoklad budu v bakalářské práci také ověřovat. Výzkumy dále ukazují, že ženy cítí větší strach ze smrti než muži. Proto bych tedy chtěla také ověřit, jestli příslušnost k určitému pohlaví ovlivňuje postoje ke smrti. Dále chci prozkoumat souvislosti mezi vnímanou mírou sebeúcty a postoji ke smrti. Předpokladem je, že lidé s nízkou mírou sebeúcty budou zastávat vyhýbavý postoj ke smrti a také budou pociťovat větší strach ze smrti.

Do výzkumu byli zahrnuti muži a ženy, všech věkových skupin, různého vzdělání a náboženského vyznání. Zkoumané proměnné a jejich vzájemné vztahy byly věk respondentů, pohlaví, postoje ke smrti, víra v Boha, spiritualita a sebeúcta.

Cíle výzkumu jsou:

1. Zjistit, jaká je souvislost mezi vyhýbavým postojem ke smrti a sebeúctou.
2. Zjistit, jaká je souvislost mezi strachem ze smrti a sebeúctou.
3. Prozkoumat předpoklad, že strach ze smrti pociťují nejvíce mladí dospělí a potom strach ze smrti s rostoucím věkem klesá.
4. Ověřit předpoklad, že ženy cítí větší strach ze smrti než muži.
5. Zjistit, jaký je vztah mezi vysokou mírou religiozity a vstřícným postojem ke smrti.

7 HYPOTÉZY

H1: Mezi skóry ve škále vyhýbání se smrti v dotazníku DAP-R a skóry v Rosenbergově dotazníku sebeúcty existuje statisticky významná negativní korelace.

H2: Mezi skóry ve škále strach ze smrti v dotazníku DAP-R a skóry v Rosenbergově dotazníku sebeúcty existuje statisticky významná negativní korelace.

H3: Mezi věkem a skórem ve škále strach ze smrti v dotazníku DAP-R existuje statisticky významná negativní korelace.

H4: Mezi skórem ve škále strach ze smrti v dotazníku DAP-R a pohlavím (ženy) existuje statisticky významná pozitivní korelace.

H5: Mezi skóry ve škále religiozita v metodě ESI a skóry ve škále vstřícný postoj ke smrti v dotazníku DAP-R existuje statisticky významná pozitivní korelace.

8 METODIKA VÝZKUMU

Sběr dat probíhal od července 2013 do října 2013. Respondentům byl rozdán dotazník Revidovaný profil postoje ke smrti (DAP-R), Dotazník projevů spirituality (ESI) a Rosenbergův dotazník sebeúcty (Rosenberg Self-Esteem Scale). Součástí dotazníků byl krátký úvodní text, ve kterém jsem se představila a popsala účel vyplnění dotazníků. Dále bylo v dotaznících zjišťováno pohlaví respondentů, věk a nejvyšší dosažené vzdělání. Zahrnuta byla otázka, jestli by respondent označil sebe slovem *věřící*, odpověď byla *ano* nebo *ne*, jestli se hlásí k nějaké církvi, odpověď byla *ano* nebo *ne* a pokud ano, ke které a jestli je *praktikující věřící*, odpověď byla taktéž *ano* nebo *ne*. Na konci dotazníku bylo poděkování za vyplnění dotazníku a nabídka možnosti zaslání výsledků výzkumu.

Respondenti byli oslovováni osobně. Oslovování byli jednotlivě nebo po malých skupinách, kdy jim byly dány instrukce týkající se vyplnění dotazníků a zodpovězeny všechny dotazy. Vyplnění dotazníků bylo dobrovolné a anonymní. Výběr respondentů nebyl náhodný. Metoda výběru respondentů byla příležitostný výběr. Při výběru respondentů byla snaha o podobné početní zastoupení mužů i žen a vyrovnané početní zastoupení všech věkových skupin. I přes tuto snahu ženy tvoří, o něco více početnou skupinu než muži. Zpracování vyplněných dotazníků proběhlo v listopadu 2013 po úplném sesbírání všech dotazníků.

9 ZKOUMANÝ SOUBOR

Výzkumu se celkem zúčastnilo 213 osob ve věku od 18 do 84 let. Celkem bylo vyřazeno 11 dotazníků. Například z důvodů, kdy respondenti vyplnili pouze část dotazníku nebo vynechali určitou položku. Celkem do výzkumného souboru bylo zahrnuto 202 respondentů. Z toho 85 mužů a 117 žen. Z celkového počtu respondentů muži tvořili 42,08 % a ženy 57,92 %. Respondenti byli ve věku od 18 do 84 let. Průměrný věk činil 45,6 let. Nejvíce respondentů bylo ve věku 46-50 let, nejméně ve věku 81-84 let.

Tabulka 1: Počet respondentů v každé věkové skupině

Věk	Muži	Ženy	Celkem
18-20	3	4	7
21-25	8	14	22
26-30	9	9	18
31-35	7	5	12
36-40	12	14	26
41-45	8	6	14
46-50	13	20	33
51-55	9	10	19
56-60	2	5	7
61-65	1	8	9
66-70	8	9	17
71-75	3	5	8
76-80	2	6	8
81-84	0	2	2
Celkem	85	117	202

Tabulka 2: Početní zastoupení respondentů s nejvyšším dosaženým vzděláním

Vzdělání	Muži	Ženy	Celkem
Základní vzdělání	5	11	16
Střední vzdělání s výučním listem	30	22	52
Střední vzdělání s maturitou	28	54	82
Vyšší odborné vzdělání	3	5	8
Vysokoškolské vzdělání	18	24	42

V dotaznících byla respondentům položena otázka, jestli by označili sami sebe slovem *věřící*. Odpověď *ano* – označili by sami sebe jako věřícího člověka, uvedlo 109 respondentů, tedy 54 %. *Ne* – neoznačili by sami sebe jako věřícího člověka, uvedlo 93 respondentů, tedy 46 %.

Tabulka 3: Počet věřících respondentů, hlásících se ke konkrétní církvi a praktikujících věřících

Postoje věřících	N
Počet věřících	109
Hlásící se k církvi	62
Praktikující věřící	39

Z těchto 109 respondentů hlásících se ke konkrétní církvi je 62 a z těchto respondentů je praktikujících věřících 39. Z toho vyplývá, že 47 respondentů se považuje za věřící - má nějakou víru, ale nehlásí se k žádné církvi.

Z respondentů, kteří se hlásili ke konkrétní církvi, uvedlo 53 respondentů svou příslušnost k římskokatolické církvi. K Českobratrské církvi evangelické se hlásilo 5 respondentů. Církev československá husitská a Jednota bratrská byly zastoupeny 1 respondentem. Svou víru blíže nespecifikoval 1 respondent, který jako svou církev uvedl křesťanství. K buddhismu Diamantové cesty se přihlásil 1 respondent.

10 METODY ZPRACOVÁNÍ DAT

Dotazníky byly zpracované v programu Microsoft Office Excel 2007. Dotazníky byly kódovány podle předem určeného postupu. Analýza zpracovaných dat byla provedena v programu SPSS.17.0. Z dat byla vytvořena korelační tabulka, která zahrnovala všechny důležité proměnné. Pomocí výpočtu Pearsonova korelačního koeficientu byly přijaty nebo zamítnuty hypotézy a sledovány další statisticky významné vztahy mezi proměnnými. Statistická významnost byla určována podle pravděpodobnosti $p < 0,05$. Počet stupňů volnosti byl $n - 2$.

K určení, zda-li hodnoty dvou proměnných korelují, tedy jsou ve vzájemném vztahu, používáme korelaci pro metrická data. Pomocí Pearsonova korelačního koeficientu popisujeme míru vzájemné závislosti mezi dvěma proměnnými. Pearsonův korelační koeficient r nabývá hodnot v intervalu $\langle -1, +1 \rangle$. Negativní korelace nastává, pokud je korelační koeficient $r = -1$, pozitivní korelace, pokud $r = +1$, pokud je $r = 0$, jsou proměnné na sobě nezávislé (Reiterová, 2011).

11 VÝSLEDKY VÝZKUMU

Provedena byla analýza vnitřní konzistence všech škál u dotazníkových metod. U dotazníku Revidovaný profil postoje ke smrti (DAP-R) byla zjištěna nižší vnitřní konzistence u škály neutrální přijetí smrti (NA). U ostatních škál je vnitřní konzistence dobrá. V Dotazníku projevů spirituality (ESI) se ukázala dobrá vnitřní konzistence u všech škál. Výpočet Cronbachova alfa ukázal, že všechny 3 dotazníky mají dostačující reliabilitu.

Tabulka 4: Vnitřní konzistence jednotlivých škál u dotazníku Revidovaný profil postoje ke smrti (DAP-R)

DAP-R	α
FD	0,856
DA	0,887
NA	0,655
AA	0,939
EA	0,864

Tabulka 5: Vnitřní konzistence jednotlivých škál u Dotazníku projevů spirituality (ESI)

ESI	α
COS	0,918
EPD	0,869
EWB	0,764
PAR	0,808
REL	0,916

Tabulka 6: Reliabilita Rosenbergova dotazníku sebeúcty

	α
Rosenbergův dotazník sebeúcty	0,793

Nyní se zaměřím na jednotlivé výsledky výzkumu. Zaměřuji se zejména na nejdůležitější výsledky, statisticky významné korelace a výzkumné hypotézy. Celá korelační tabulka zahrnující všechny proměnné je v příloze č. 3.

Tabulka 7: Korelace škály vyhýbání se smrti s dalšími proměnnými

	Prakt.	Sebeúcta	FD	NA	EA	COS	EPD	PAR	REL
Vyhýbání se smrti	-,398	-,056	,498	-,172	,252	-,321	-,308	-,231	-,167
p	0,00	0,43	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,02

Mezi škálou vyhýbání se smrti a sebeúctou není statisticky významná korelace. Středně silná pozitivní korelace se potvrdila mezi škálou vyhýbání se smrti a strachem ze smrti (FD). Škála vyhýbání se smrti mírně negativně koreluje s proměnnou praktikující věřící (prakt.) a také mírně koreluje se škálami kognitivní orientace na spiritualitu (COS) a se zkušenostně-fenomenologickou dimenzí spirituality (EPD).

Tabulka 8: Korelace škály strach ze smrti s dalšími proměnnými

	Sebeúcta	DA	NA	EPD	EWB
Strach ze smrti	-,265	,498	-,351	-,162	-,259
p	0,00	0,00	0,00	0,02	0,00

Mezi škálou strach ze smrti a sebeúctou se ukázala slabší negativní korelace. Škála strach ze smrti negativně slabě negativně koreluje se škálou neutrální přijetí (NA), negativně koreluje s existenciální pohodou (EWB) a slabě negativně se škálou zkušenostně-fenomenologická dimenze (EPD). Střední pozitivní korelace se objevila mezi škálou strach ze smrti (FD) a vyhýbáním se smrti (DA).

Tabulka 9: Korelace s pohlavím

	FD	PAR
Pohlaví	,105	,139
p	0,14	0,05

Proměnná pohlaví v tabulce označuje ženy. Proměnná - skupina ženy (pohlaví) se škálou strach ze smrti (FD) nekoreluje. Objevila se jediná slabší pozitivní korelace mezi proměnnou ženy (pohlaví) a paranormálním přesvědčením (PAR) v dotazníku ESI.

Tabulka 10: Korelace s proměnnou religiozita

	DA	NA	AA	COS	EPD	PAR
Religiozita	-,167	,238	,787	,727	,546	,457
p	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00

Škála religiozity statisticky významně koreluje s více škálami. Silná pozitivní korelace se objevila mezi škálou religiozita a škálou vstřícný postoj ke smrti (AA). Silná pozitivní korelace se také ukázala mezi škálou religiozita a škálou kognitivní orientace na spiritualitu (COS). Religiozita středně pozitivně koreluje se škálou zkušenostně-fenomenologická dimenze (EPD) a také středně pozitivně koreluje se škálou paranormální přesvědčení (PAR). Mezi religiozitou a škálou neutrální přijetí smrti (NA) se objevila slabší pozitivní korelace. Slabá negativní korelace se ukázala mezi religiozitou a škálou vyhýbání se smrti (DA).

Tabulka 11: Kognitivní orientace na spiritualitu a statisticky významné korelace

	DA	NA	AA	EPD	PAR
Kognitivní orientace na spiritualitu	-,321	,306	,597	,676	,525
p	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00

U škály kognitivní orientace na spiritualitu se objevilo několik statisticky významných korelací. Silná pozitivní korelace byla se škálou zkušenostně-fenomenologická dimenze spirituality (EPD). Středně silná pozitivní korelace se objevila se škálou vstřícného postoje ke smrti (AA). Další středně silná pozitivní korelace je se škálou paranormální přesvědčení (PAR). Škála kognitivní orientace na spiritualitu slabě negativně koreluje se škálou strach ze smrti (DA) a slabě pozitivně koreluje se škálou neutrální přijetí smrti (NA).

Tabulka 12: Tabulka ukazuje Pearsonův korelační koeficient mezi proměnnou věkem a ostatními proměnnými

	Věk	p
Sebeúcta	,010	0,89
FD	,066	0,35
DA	,231	0,00
NA	,011	0,88
AA	,214	0,00
EA	,437	0,00
COS	-,047	0,51
EPD	-,176	0,01
EWB	-,152	0,03
PAR	-,157	0,03
REL	,187	0,01

Věk byl počítán jako lineární proměnná. Mezi věkem a škálou strach ze smrti (FD) není žádná statisticky významná korelace. Středně silná pozitivní korelace se ukázala mezi věkem a škálou pojetí smrti jako úniku (EA). Slabší pozitivní korelace se objevily se škálami vyhýbání se smrti (DA), vstřícný postoj ke smrti (AA), zkušenostně-fenomenologická dimenze (EPD), religiozita (REL), existenciální pohoda (EWB) a paranormální přesvědčení (PAR).

Tabulka 13: Korelace proměnných – věřící, hlásící se k církvi, praktikující věřící s ostatními proměnnými

	Věřící	Hlásí se k církvi	Prakt.	Sebeúcta	FD	DA	NA	AA	EA
Věřící		,529	,140	,034	,021	-,124	,158	,521	-,031
p		0,00	0,28	0,63	0,76	0,08	0,02	0,00	0,66
Hlásí se k církvi	,529		,167	,027	,027	-,009	,109	,496	,144
p	0,00		0,20	0,70	0,70	0,90	0,12	0,00	0,04
Praktikující	,140	,167		,111	-,289	-,398	,222	,566	-,015
p	0,28	0,20		0,39	0,02	0,00	0,08	0,00	0,91

Respondenti, kteří sami sebe označili jako věřícího člověka, tvoří v tabulce proměnnou *věřící*. Další proměnnou jsou respondenti *hlásící se k církvi*. Skupina respondentů praktikující víru tvoří proměnnou *praktikující*. V tabulce se objevuje několik statisticky významných korelací. Proměnná *věřící* středně pozitivně koreluje s proměnnou *hlásí se k církvi*. *Věřící* a škála vstřícný postoj ke smrti (AA) tvoří středně silnou pozitivní korelaci. *Praktikující věřící* tvoří se škálou vstřícného postoje ke smrti (AA) také středně silnou pozitivní korelaci. Zajímavé je zjištění, že proměnná *praktikující věřící* slabě negativně koreluje se škálou strach ze smrti (FD) a také slabě koreluje se škálou vyhýbání se smrti (DA).

Tabulka 14: Korelace proměnných – věřící, hlásí se k církvi, praktikující věřící s ostatními proměnnými

	COS	EPD	EWB	PAR	REL
Věřící	,538	,321	-,032	,217	,666
p	0,00	0,00	0,65	0,00	0,00
Hlásí se k církvi	,234	,153	-,045	-,020	,588
p	0,00	0,03	0,52	0,77	0,00
Praktikující věřící	,545	,292	,026	,226	,657
p	0,00	0,02	0,84	0,08	0,00

Mezi věřícími a škálou kognitivní orientace na spiritualitu (COS) se ukázala střední pozitivní korelace. Silná pozitivní korelace se ukázala mezi věřícími a škálou religiozity (REL). Silná pozitivní korelace se prokázala taktéž mezi praktikujícími věřícími a škálou religiozity (REL). Mezi hlásícími se k církvi a škálou religiozity (REL) je střední pozitivní korelace. Středně silná pozitivní korelace je mezi praktikujícími věřícími a škálou kognitivní orientace na spiritualitu (COS). Významná pozitivní korelace je mezi věřícími a zkušenostně-fenomenologickou dimenzí spirituality (EPD).

Tabulka 15: Korelace se sebeúctou

	FD	NA	EWB
Sebeúcta	-,265	,171	,549
p	0,00	0,01	0,00

Mezi sebeúctou a škálou strach ze smrti (FD) se ukázala slabší negativní korelace a mezi sebeúctou a škálou existenciální pohoda (EWB) se ukázala středně silná pozitivní korelace.

Tabulka 16: Korelace se škálou vstřícný postoj ke smrti

	NA	EA	EPD	PAR
Vstřícný postoj ke smrti	,265	,235	,387	,402
p	0,00	0,00	0,00	0,00

Kromě dalších proměnných (Tab. č. 10, 11 a 13) se kterými koreluje škála vstřícný postoj ke smrti, tato škála středně pozitivně koreluje se škálou paranormální přesvědčení (PAR), slabě pozitivně koreluje se škálami zkušenostně-fenomenologická dimenze spirituality (EPD), neutrální přijetí smrti (NA) a přijetí smrti jako úniku (EA).

Tabulka 17: Další korelace se škálou existenciální pohoda

	EA	PAR
Existenciální pohoda	-,321	-,171
p	0,00	0,02

Statisticky významné korelace se škálou existenciální pohoda byly již zmíněny v tabulce č. 8, 12 a 15. Tato škála dále středně pozitivně koreluje se škálou paranormální přesvědčení (PAR). Slabě pozitivně koreluje se škálou neutrální přijetí smrti (NA) a slabě negativně koreluje škálou vyhýbání se smrti (DA).

Tabulka 18: Další korelace se škálou zkušenostně-fenomenologická dimenze spirituality

	NA	EA	PAR
Zkušenostně-fenomenologická dimenze spirituality	,252	-,157	,545
p	0,00	0,03	0,00

Některé korelace se škálou zkušenostně-fenomenologická dimenze jsou rozepsány v předchozích tabulkách. Škála zkušenostně-fenomenologická dimenze středně pozitivně

koreluje se škálou paranormální přesvědčení (PAR). Dále slabě pozitivně se škálou neutrální přijetí (NA). Slabě negativně se škálou pojetí smrti jako úniku (EA).

Tabulka 19: Další korelace se škálou neutrální přijetí smrti

	PAR
Neutrální přijetí smrti	,234
p	0,00

Některé korelace se škálou neutrální přijetí smrti jsou rozepsány v předchozích tabulkách. Škála slabě pozitivně koreluje se škálou paranormální přesvědčení (PAR).

12 ZHODNOCENÍ PLATNOSTI HYPOTÉZ

H1: Mezi skóry ve škále vyhýbání se smrti v dotazníku DAP-R a skóry v Rosenbergově dotazníku sebeúcty existuje statisticky významná negativní korelace.

Hypotéza H1 **byla zamítnuta**. Pearsonův korelační koeficient pro škálu vyhýbáním smrti v dotazníku DAP-R a sebeúctou v Rosenbergově dotazníku je $r = -0,056$. Korelace není statisticky významná. Mezi škálou vyhýbání se smrti a sebeúctou není statisticky významný vztah.

H2: Mezi skóry ve škále strach ze smrti v dotazníku DAP-R a skóry v Rosenbergově dotazníku sebeúcty existuje statisticky významná negativní korelace.

Hypotéza H2 **byla přijata**. Pearsonův korelační koeficient pro škálu strach ze smrti v dotazníku DAP-R a sebeúctou v Rosenbergově dotazníku je $r = -0,265$. Mezi škálou strach ze smrti a sebeúctou je statisticky významná slabší negativní korelace.

H3: Mezi věkem a skórem ve škále strach ze smrti v dotazníku DAP-R existuje statisticky významná negativní korelace.

Hypotéza H3 **byla zamítnuta**. Pearsonův korelační koeficient pro škálu strach ze smrti v dotazníku DAP-R a věk počítaný jako lineární proměnná je $r = 0,066$. Mezi škálou strach ze smrti a věkem není statisticky významná korelace.

H4: Mezi skórem ve škále strach ze smrti v dotazníku DAP-R a pohlavím (ženy) existuje statisticky významná pozitivní korelace.

Hypotéza **byla zamítnuta**. Pearsonův korelační koeficient pro škálu strach ze smrti v dotazníku DAP-R a skupinou žen je $r = 0,105$. Mezi pohlavím (ženy) a škálou strachu ze smrti nebyla prokázána statisticky významná korelace.

H5: Mezi skóry ve škále religiozita v metodě ESI a skóry ve škále vstřícný postoj ke smrti v dotazníku DAP-R existuje statisticky významná pozitivní korelace.

Hypotéza **byla přijata**. Pearsonův korelační koeficient pro škálu religiozita v dotazníku ESI a škálu vstřícný postoj ke smrti v dotazníku DAP-R je $r = 0,787$. Mezi škálou religiozita a škálou vstřícný postoj ke smrti je statisticky významná silná pozitivní korelace.

13 DISKUZE

V bakalářské práci byly zkoumány vztahy mezi pohlavím, věkem, postoji ke smrti, spiritualitou a sebeúctou. K tomu bylo použito dotazníků Revidovaný profil postoje ke smrti (DAP-R), Dotazník projevů spirituality (ESI) a Rosenbergův dotazník sebeúcty. Analýzou bylo zjištěno, že vnitřní konzistence všech škál u dotazníků DAP-R a ESI je dobrá. Jediná nižší vnitřní konzistence se ukázala u škály neutrální přijetí smrti (NA). Po vypočtení Cronbachova alfa bylo zjištěno, že reliabilita všech 3 dotazníků je dostačující.

Při získávání vyplněných dotazníků jsem se snažila o rovnoměrné věkové rozdělení respondentů. Některé věkové skupiny zahrnovaly více respondentů, jiné méně. Každá věková skupina zahrnovala alespoň 2 respondenty. Aby mohly být zjištěny přesné odlišnosti mezi jednotlivými věkovými skupinami, měly by věkové skupiny zahrnovat více respondentů a jejich počet by měl být stejný nebo téměř stejný. V bakalářské práci jsou věkové skupiny zastoupeny odlišnými počty respondentů. Kvůli tomu se domnívám, že výsledky dotazníků týkající se odlišností mezi věkovými skupinami respondentů nepopisují dostatečně reálné rozdíly v populaci.

I přes snahu při sběru dat o stejné početní zastoupení obou pohlaví, ženy tvoří početnější skupinu než muži. Složení výzkumného souboru neodpovídá procentuelnímu zastoupení obou pohlaví v populaci kvůli většímu zastoupení žen ve výzkumném souboru.

Výzkumný soubor tvoří respondenti obou pohlaví, různých věkových skupiny, různého vzdělání, nevěřící, hlásící se k náboženské víře, praktikující i neproaktující věřící. Výsledky jsou tedy nejvíce aplikovatelné na běžnou dospělou populaci. Nelze je aplikovat na určitou skupinu lidí, například jako jsou vysokoškolští studenti, senioři, náboženská skupina lidí, pouze ženy nebo muži, a tak podobně.

Někteří respondenti před, během nebo po vyplňování dotazníků vznesli dotazy nebo připomínky. Dotazy se nejčastěji týkaly toho, co znamená pojem spiritualita a co si pod pojmem spiritualita mají představit. Problematické byly proto otázky, ve kterých se slovo spiritualita objevovalo. Moje zkušenost je taková, že respondenti, kteří uvedli, že sami sebe nepovažují za věřící osobu, častěji nevěděli, co přesně si pod slovem spiritualita mohou

představit. Respondenti se na význam pojmu spiritualita dotazovali osobně nebo do dotazníku napsali, že by uvítali, kdyby zde byla napsaná definice pojmu spiritualita.

Výhodou Rosenbergova dotazníku sebeúcty je, že dotazník je krátký. U dotazníku Revidovaný profil postoje ke smrti měli respondenti u některých položek otázky. Občas chtěli vědět přesný význam položky nebo se jim některé položky zdály formulované nepřesně nebo špatně. Například u otázky „*smrt je bezpochyby hrozivá zkušenost*“, byly dotazy, jestli je zkušeností myšleno být v blízkosti umírajícího nebo vlastní smrt. U otázky „*věřím, že po smrti budu v nebi*“ někdy zaznělo, že věří, že po smrti budou na nějakém místě, ale za toto místo rozhodně nepovažují nebe. U otázky „*věřím tomu, že nebe bude mnohem lepší místo než tento svět*“ se někdy objevila myšlenka, že věří, že po smrti budou na lepším místě, než je tento svět, ale že za toto místo nepovažují nebe.

Hypotéza **H1** zněla: Mezi skóry ve škále vyhýbání se smrti v dotazníku DAP-R a skóry v Rosenbergově dotazníku sebeúcty existuje statisticky významná negativní korelace. Předpokládalo se, že čím nižší budou mít lidé sebeúctu, tím více se budou vyhýbat smrti. Hypotéza byla zamítnuta. Mezi sebeúctou a škálou vyhýbání se smrti není žádný statisticky významný vztah. Nízká sebeúcta a vyhýbání se smrti spolu nesouvisí. Se sebeúctou pozitivně korelovala škála existenciální pohoda. Dá se tedy předpokládat, že čím vyšší sebeúctu lidé pociťují, tím zároveň prožívají větší existenciální pohodu. Lidé s vysokou sebeúctou pociťují určitou míru životní pohody a životní spokojenosti. S vysokou mírou vnímané existenciální pohody patří nesouhlas s tvrzeními typu, vždy se mi zdá, že dělám všechno špatně, nejsem se sebou spokojený/á, většinu z toho, co v životě dělám, vnímám jako vnucené, svůj život často těžko zvládám a často pociťuji napětí.

Druhou výzkumnou otázkou bylo prozkoumat vztah mezi sebeúctou a pociťovaným strachem ze smrti. Hypotéza **H2** byla stanovena následovně: Mezi skóry ve škále strach ze smrti v dotazníku DAP-R a skóry v Rosenbergově dotazníku sebeúcty existuje statisticky významná negativní korelace. Hypotéza byla přijata. Předpokladem bylo, že nízká míra sebeúcty u lidí souvisí s pocitem většího strachu ze smrti. Do škály strach ze smrti se řadí tvrzení jako *smrt je bezpochyby hrozivá zkušenost, vyhlídka na mou vlastní smrt ve mně vzbuzuje úzkost, jsem rozrušený/á z konečnosti smrti, mám intenzivní strach ze smrti, téma života po smrti mě hodně znepokojuje, fakt, že smrt bude znamenat konec všeho tak, jak to znám, mě děsí, trápí mě nejistota plynoucí z toho, že nevím, co přijde po smrti.*

Tato výzkumná otázka a hypotéza byla vytvořena podle teorie Terror management theory, podle které je pocit sebeúcty velmi důležitý, protože poskytuje lidem ochranu, před strachem ze smrti. Lidé jsou motivováni udržet si vysokou míru sebeúcty, která pak zmírňuje pocit úzkosti a strachu ze smrti. Pokud má člověk nízkou sebeúctu, pociťuje větší úzkost a strach z vlastní smrti (Pyszczynski et al., 2004).

Hypotéza byla také inspirována výzkumy. Například Jackson (2008) ve svém výzkumu došel také k závěru, že mezi strachem ze smrti a sebeúctou je negativní korelace.

Třetí hypotéza **H3** k této otázce zněla: Mezi věkem a skórem ve škále strach ze smrti v dotazníku DAP-R existuje statisticky významná negativní korelace. Russac et al. (2007) ve výzkumu zjistili největší strach u mužů a žen ve věku 20-29 let. Po dovršení tohoto věku strach ze smrti postupně klesal až do 60. roku. Jackson (2008) ve svém výzkumu došel k závěru, že lidé ve věku 18-25 let pociťují nejvyšší strach ze smrti, lidé středního věku 35-50 let pociťují nižší strach ze smrti a lidé nad 60 let pociťují nejnižší strach ze smrti. Také Machů (2008) ve svém výzkumu došla k výsledkům, že pociťovaná míra strachu ze smrti s věkem klesá, mezi věkem a škálou strachu ze smrti je negativní korelace.

Tyto výzkumu mě vedly k předpokladu, že strach ze smrti s rostoucím věkem klesá. S věkem bylo počítáno jako s lineární proměnnou. Oproti jiným výzkumům se hypotéza v tomto výzkumném šetření nepotvrdila. Pokud by byli respondenti rozděleni na věkové kategorie, tak by tyto skupiny zahrnovaly malý počet respondentů a výsledky by neodpovídaly pociťovanému strachu ze smrti u běžné populace. Silná pozitivní korelace se objevila mezi věkem a škálou přijetí smrti jako úniku. Mohlo by se tedy tvrdit, že s rostoucím věkem lidé vnímají smrt jako únik. Do škály pojetí smrti jako úniku patří smrt ukončí všechna moje trápení, smrt nabízí možnost úniku z tohoto hrozného světa, smrt je vysvobození z bolesti a utrpení, pohlížím na smrt jako na úlevu od pozemského trápení, vidím smrt jako úlevu z tího tohoto života.

Čtvrtá hypotéza **H4** zněla: Mezi skórem ve škále strach ze smrti v dotazníku DAP-R a pohlavím (ženy) existuje statisticky významná pozitivní korelace. Zkoumala se tedy významnost korelace mezi souborem žen a strachem ze smrti. K vytvoření této výzkumné otázky mě vedly výsledky výzkumů. Mnohé výzkumy potvrdily, že ženy mají větší strach ze smrti než muži. Například již zmiňovaný Jackson (2008) ve své studii použil dotazník *Revised Death Anxiety Scale* (RDAS). Zjistil, že ženy pociťují větší strach ze smrti než muži. V jiném výzkumu Eshbaugh a Henninger (2013) došli pomocí dotazníku *Templer's*

Death Anxiety Scale k závěrům, že ženy vykazují statisticky významněji větší strach ze smrti než muži. Beranová (2013) ve výzkumu diplomové práce došla také k výsledkům, že průměrné skóre ve škále strachu ze smrti bylo statisticky významně vyšší u studentek.

Předpokladem v této výzkumné otázce bylo, že mezi souborem žen a strachem ze smrti je statisticky významná korelace. Navzdory výsledkům z jiných studií ve výzkumu bakalářské práce byla tato hypotéza zamítnuta. Mezi souborem žen a škálou strachu ze smrti nebyla prokázána statisticky významná korelace. K podobnému výsledku ve výzkumu diplomové práce došla i Machů (2012), která zjistila, že mezi pohlavím a škálou strach ze smrti není statisticky významná korelace.

Pátá hypotéza **H5** zněla: Mezi skóry ve škále religiozita v metodě ESI a skóry ve škále vstřícný postoj ke smrti v dotazníku DAP-R existuje statisticky významná pozitivní korelace. Hypotéza byla přijata. Předpokladem bylo, že mezi religiozitou a vstřícným postojem ke smrti je souvislosti. Tedy lidé dosahující vysoké míry religiozity, dosahují také vysoké míry vstřícného postoje ke smrti. Mezi škálou religiozita a škálou vstřícný postoj ke smrti je silná pozitivní korelace. Může se tedy předpokládat, že lidé s náboženským přesvědčením přijímají vstřícněji smrt. Do škály vstřícného přijetí smrti se podle dotazníku DAP-R považuje například víra v posmrtný život nebo víra v nebe. Smrt je považována za lepší místo, než je tento svět, za věčné a požehnané místo, za místo sjednocení se s Bohem, za místo konečného uspokojení nebo za místo setkání se s milovanými lidmi. Do škály religiozity patří například přesvědčení, že účastnit se bohoslužeb je důležité, pocit důvěrné blízkosti Vyšší Moci, považování sebe za nábožensky zaměřeného člověka, vnímání přítomnosti Boha či Vyšší Moci ve všem, co člověk dělá a praktikování modlitby. Beranová (2013) uvedla podobný výsledek ve své diplomové práci, že studenti s náboženskou afiliací dosahují statisticky významně vyššího skóre ve škále vstřícný postoj ke smrti.

Další výzkumy v oblasti postojů ke smrti by se v budoucnu mohly zaměřit přímo na měření úzkosti ze smrti. K tomu by mohl být použit například dotazník *Death Anxiety Scale* (DAS). Další možností je měření míry přijetí smrti. Pro tento účel by se mohl použít *The Klug Death Acceptance Scale* (KDAS). Výzkumy postojů ke smrti by se mohly také týkat vztahu mezi pocitem subjektivního zdraví a strachu ze smrti, jak zkoumali Dezutter et al. (2009). Dále by mohly být prozkoumány vztahy mezi depresivitou a postoji ke smrti.

Vztah mezi spiritualitou a postoji ke smrti by se mohlo v dalších výzkumech blíže specifikovat. Jednou z možností je prozkoumat vztah mezi vírou v posmrtný život a vstřícným postojem ke smrti nebo strachem ze smrti. K měření víry v posmrtný život se může využít dotazníku *Belief in Afterlife Scale (BAS)*.

Další možností je zkoumat náboženskou a nenáboženskou spiritualitu a rozdíly mezi nimi v postojích ke smrti. Podle Cicirelliho (2011) je rozdíl v tom, že lidé s náboženskou spiritualitou mají větší míru strachu ze smrti, menší vyhýbání se smrti a větší přijetí smrti oproti lidem s nenáboženskou spiritualitou. Tento výsledek výzkumu by bylo zajímavé znovu v budoucnu prozkoumat.

14 ZÁVĚRY

K výzkumu k bakalářské práci byly použity dotazníky Revidovaný profil postoje ke smrti (DAP-R), Dotazník projevů spirituality (ESI) a Rosenbergův dotazník sebeúcty. Do výzkumu bylo zahrnuto 202 respondentů, z toho 85 mužů a 117 žen. Zahrnuti byli respondenti ve věku od 18 do 84 let. K následnému zpracování dat byl použit program Microsoft Office Excel 2007 a SPSS.17.0. Z dat byla vytvořena korelační tabulka, která zahrnovala všechny důležité proměnné.

Prvním cílem výzkumu bylo prozkoumat, jaká je souvislost mezi vyhýbavým postojem ke smrti a sebeúctou. Výpočtem bylo zjištěno, že mezi škálou vyhýbání se smrti a sebeúctou v Rosenbergově dotazníku není žádná statisticky významná korelace.

Podle teorie Terror management theory pocit vlastní sebeúcty poskytuje lidem ochranu před strachem ze smrti. Vysoký pocit sebeúcty je ochranou před strachem a úzkostí ze smrti. Výzkumným cílem v bakalářské práci tedy bylo zjistit, jaká je souvislost mezi strachem ze smrti a sebeúctou. Výsledky mezi škálou strach ze smrti a sebeúctou ukázaly statisticky významnou negativní korelaci.

Dalším cílem výzkumu bylo prozkoumat předpoklad, že strach ze smrti pociťují nejvíce mladí dospělí a potom strach ze smrti s rostoucím věkem klesá. Tento předpoklad byl ověřován již v mnoha jiných výzkumech, kde se ukázalo, že největší strach ze smrti mají lidé v mladém věku a poté strach ze smrti s rostoucím věkem klesá. V bakalářské práci nebyla prokázána statisticky významná negativní korelace mezi věkem a škálou strachu ze smrti. Pozitivní korelace se objevila mezi věkem a škálou pojetí smrti jako úniku, vyhýbání se smrti a vstřícný postoj ke smrti.

V jiných výzkumech bylo prokázáno, že ženy cítí větší strach ze smrti než muži. Cílem v bakalářské práci bylo tento předpoklad ověřit. Zkoumána byla významnost korelace mezi souborem žen a strachem ze smrti. Mezi souborem žen a škálou strach ze smrti nebyla prokázána žádná statisticky významná korelace.

Dalším cílem bylo zjistit, jaký je vztah mezi religiozitou a vstřícným postojem ke smrti. Předpokládalo se, že lidé s vysokou mírou religiozity zastávají vstřícný postoje ke smrti.

Předpoklad byl v bakalářské práci potvrzen. Ukázalo se, že mezi škálami religiozita a vstřícný postoj ke smrti je statisticky významná pozitivní korelace.

SOUHRN

V bakalářské práci se zabývám postoji ke smrti a spiritualitou. Na postoje ke smrti má vliv mnoho faktorů. Postoje ke smrti mohou být ovlivněny situací, jak moc blízko nám vlastní smrt je. Toto vnímání vlastní smrti rozdělila Kübler-Rossová (1992) na 5 fází – popření, zloba, vyjednávání, deprese a smíření. Vnímání smrti celou společností v současnosti se liší od toho, jak vnímali lidé smrt v dávné minulosti. O historii smrti píšou například autoři Ariès (2000) a Kerrigan (2008). Na otázky ohledně strachu ze smrti a jeho zvládnutí v dnešním světě hledá odpovědi teorie Terror management theory (Pyszczynski et al., 2004). Velmi důležitou roli v postojích ke smrti hraje náboženství. Zvyky a tradice spojené s umíráním a pohřebními rituály se s pohledu světových náboženství liší.

Výzkumy, ve kterých jsou zkoumány postoje ke smrti, jsou zaměřeny na strach a úzkost ze smrti. V těchto postojích jsou zkoumány zejména rozdíly mezi muži a ženami a rozdíly mezi různými věkovými skupinami. Výsledky různých výzkumů ukazují, že i sebepojetí může ovlivňovat postoje ke smrti.

Výzkumy ukazují, že ženy cítí větší úzkost ze smrti než muži. Také bylo zjištěno, že úzkost ze smrti pozitivně koreluje s pocitem deprese. Pocit, že jedinec sám zvládá dobře svůj život, negativně koreluje s úzkostí ze smrti (Eshbaugh, & Henninger, 2013).

I jiné výzkumy ukázaly, že ženy cítí větší strach ze smrti než muži. Největší strach ze smrti mají lidé v mladém věku, poté strach v průběhu věku klesá a nejnižší je ve stáří (Jackson, 2008). I v dalších výzkumech byl prokázán největší strach ze smrti u lidí v mladém věku a poté tento strach klesá (Russac et al., 2007). Mezi věkem a vstřícným postojem ke smrti se objevuje pozitivní korelace. Mezi věkem a vyhýbavým postojem ke smrti se objevuje také pozitivní korelace. Důležitou roli hraje pocit tělesného zdraví. Pocit vlastního tělesného zdraví negativně koreluje se strachem ze smrti (Dezutter et al., 2009).

Zjištěno bylo, že pokud se lidé setkali se smrtí ve velmi nízkém věku, pocítují větší strach ze smrti. Pokud se člověk setkal poprvé se smrtí jako dítě, tak hraje důležitou roli to, jestli s ním rodiče hovořili o smrti. Výzkum ukázal, že pokud měli muži a ženy v dětství nezodpovězené otázky týkající se smrti, tak ženy v pozdějším věku mají větší strach ze smrti než muži. Zajímavé jsou rozdíly v prožitcích při vzpomínání na první setkání se smrtí

v dětství. Pokud muži při vzpomínání na první zážitek se smrtí plakali, pociťují vyšší míru strachu ze smrti a vyhýbání se smrti, než muži, kteří neplakali. Ve srovnání s ženami, muži, kteří při vzpomínání na první zkušenost se smrtí plakali, dosahují vyšší míry strachu ze smrti než ženy, které při vzpomínání také plakaly (Knight et al., 2000).

Důležitou roli v postoji ke smrti hraje i sebeúcta. Ve výzkumu Jacksona (2008) bylo zjištěno, že čím mají lidé vyšší míru sebeúcty, tím nižší pociťují strach ze smrti.

Důležitým faktorem v postoji ke smrti jsou náboženské postoje a spiritualita. Cicirelli (2011) zjistil, že lidé zastávající postoj náboženské spirituality cítí větší míru strachu ze smrti, ale menší vyhýbání se smrti a větší přijetí smrti, než lidé, kteří jsou založení nenábožensky spirituálně. Lidé s velkou mírou nenáboženské spirituality jsou více přesvědčeni o své vlastní síle a odpovědnosti. Lidé s náboženskou spiritualitou mají větší smysl pro vzájemnou soudržnost a smysl života.

K výzkumu v bakalářské práci jsem zvolila kvantitativní přístup. Ke sběru dat jsem použila dotazníky Revidovaný profil postoje ke smrti (The Death Attitude Profile – Revised – DAP-R) jehož autoři jsou z roku 1994 Wong, Reker a Gesser, Dotazník projevů spirituality (The Expressions of Spirituality Inventory – Revised - ESI) jehož autorem je z roku 2000 MacDonald a Rosenbergův dotazník sebeúcty (Rosenberg Self-Esteem Scale), který je z roku 1965 a autorem je Rosenberg. Analýza ukázala, že vnitřní konzistence všech škál je vysoká. Jediná nižší vnitřní konzistence byla zjištěna u škály neutrální přijetí smrti v dotazníku DAP-R. Reliabilita všech 3 dotazníků je po vypočítání Crombachova alfa dostatečná.

Výzkum je zaměřený na postoje ke smrti, spiritualitu a sebeúctu u dospělých lidí ve věku od 18 do 84 let. Sběr dat probíhal od července 2013 do října 2013. Respondenti byli oslovováni osobně nebo po malých skupinách. Součástí dotazníku byl i krátký úvodní text, ve kterém jsem se představila a kde byly napsány instrukce k vyplnění dotazníku. U respondentů byl zjišťován věk, pohlaví, nejvyšší dosažené vzdělání. Dále byla uvedena otázka, jestli by respondent sám sebe označil slovem *věřící*, jestli se hlásí k nějaké církvi, v případě, že ano, tak ke které a jestli je praktikující věřící.

Výběr respondentů nebyl náhodný. Metoda výběru respondentům byla příležitostný výběr. Zpracování vyplněných dotazníků proběhlo v listopadu 2013. Do výzkumného souboru bylo zahrnuto 202 respondentů, z toho 85 mužů a 117 žen. Se základním vzděláním bylo

16 respondentů, se středním vzděláním s výučním listem 52 respondentů, se středním vzděláním s maturitou 82 respondentů, s vyšším odborným vzděláním 8 respondentů a s vysokoškolským vzděláním 42 respondentů. Sama sebe jako věřícího člověka označilo 109 respondentů, z toho 62 se hlásí k církvi a praktikujících věřících je 39. Ke zpracování dat byly použity programy Microsoft Office Excel 2007 a SPSS.17.0. Byla vytvořena korelační tabulka zahrnující proměnné.

Prvním cílem výzkumu bylo zjistit, jaká je souvislost mezi vyhýbavým postojem ke smrti a sebeúctou. Stanovena byla hypotéza: **H1:** Mezi skóry ve škále vyhýbání se smrti v dotazníku DAP-R a skóry v Rosenbergově dotazníku sebeúcty existuje statisticky významná negativní korelace. Hypotéza H1 byla zamítnuta. Pearsonův korelační koeficient pro škálu vyhýbání se smrti a sebeúctou je $r = -0,056$. Mezi vyhýbání se smrti a sebeúctou není statisticky významný vztah.

Druhým výzkumným cílem bylo zjistit, jaká je souvislost mezi strachem ze smrti a sebeúctou. Hypotéza zněla: **H2:** Mezi skóry ve škále strach ze smrti v dotazníku DAP-R a skóry v Rosenbergově dotazníku sebeúcty existuje statisticky významná negativní korelace. Tato hypotéza byla přijata. Pearsonův korelační koeficient pro škálu strach ze smrti a sebeúctou je $r = -0,265$, což znamená, že mezi strachem ze smrti a sebeúctou je statisticky významná negativní korelace.

Jako třetí výzkumný cíl bylo prozkoumat předpoklad, že strach ze smrti pociťují nejvíce mladí dospělí a potom strach ze smrti s rostoucím věkem klesá. Hypotéza byla: **H3:** Mezi věkem a skórem ve škále strach ze smrti v dotazníku DAP-R existuje statisticky významná negativní korelace. Hypotéza byla zamítnuta. Pearsonův korelační koeficient pro škálu strach ze smrti a věk byl $r = 0,066$. Ukázalo se tedy, že mezi strachem ze smrti a věkem není statisticky významná korelace.

Čtvrtým výzkumným cílem bylo ověřit předpoklad, že ženy cítí větší strach ze smrti než muži. Hypotéza zněla: **H4:** Mezi skórem ve škále strach ze smrti v dotazníku DAP-R a pohlavím (ženy) existuje statisticky významná pozitivní korelace. Hypotéza byla zamítnuta. Pearsonův korelační koeficient pro škálu strach ze smrti a skupinou žen je $r = 0,105$. Což znamená, že mezi strachem ze smrti a skupinou žen není statisticky významná pozitivní korelace.

Pátým výzkumným cílem bylo zjistit, jaký je vztah mezi vysokou mírou religiozity a vstřícným postojem ke smrti. Vytvořena byla hypotéza: **H5:** Mezi skóry ve škále religiozita v metodě ESI a skóry ve škále vstřícný postoj ke smrti v dotazníku DAP-R existuje statisticky významná pozitivní korelace. Hypotéza byla přijata. Pearsonův korelační koeficient pro škálu religiozita v dotazníku ESI a škálu vstřícný postoj ke smrti v dotazníku DAP-R je $r = 0,787$. Mezi religiozitou a vstřícným postojem ke smrti je statisticky významná silná pozitivní korelace.

Výsledky výzkumu nelze aplikovat na určitou specifickou skupinu lidí. Jsou nejvíce aplikovatelné na běžnou dospělou populaci. Z důvodu, že výzkumný soubor je tvořen respondenty obou pohlaví, všech věkových kategorií, různého stupně vzdělání a zastávající různé názory k náboženské víře.

Oproti dosavadním výzkumům, kde bylo prokázáno, že ženy pocítují větší strach ze smrti než muži, se v bakalářské práci tento předpoklad nepotvrdil. V dosavadních výzkumech se dále objevuje, že největší strach ze smrti mají lidé v mladém věku a poté s rostoucím věkem strach ze smrti klesá. Tento předpoklad se v bakalářské práci také nepotvrdil. Ve výzkumech realizovaných například Jacksonem (2008) se ukázalo, že čím nižší mají lidé sebeúctu, tím větší prožívají strach ze smrti. V bakalářské práci jsem došla také k výsledkům, že mezi strachem ze smrti a sebeúctou je negativní korelace. Tyto výsledky souhlasí také s teorií Terror management theory (Pyszczynski et al., 2004).

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ A LITERATURY

Ariès, P. (2000a). *Dějiny smrti I*. Praha: Argo.

Ariès, P. (2000b). *Dějiny smrti II*. Praha: Argo.

Belzen, J., A. (2009). Některé podmínky, možnosti a hranice psychologických studií spirituality. *Československá psychologie*, 53(4), 396-407.

Beranová, L. (2013). *Spiritualita a postoje ke smrti*. (Diplomová práce). Získáno 15.9.2013 z <https://library.upol.cz/aRLreports/kp/00176682-148244089.pdf>

Cicirelli, V., G. (2011). Religious and nonreligious spirituality in relation to death acceptance or rejection. *Death Studies*. 35, 124-146. doi: 10.1080/07481187.2011.535383

Davies, D., J. (2007). *Stručné dějiny smrti*. Praha: Volvox Globator.

Dezutter, J., Luyckx, K., & Hutsebaut, D. (2009). „Are you afraid to die?“ Religion and death attitudes in an adolescent sample. *Journal Of Psychology & Theology*, 37(3), 163-173.

Dezutter, J., Soenens, B., Luyckx, K., Bruyneel, S., Vansteenkiste, M., Duriez, B., & Hutsebaut, D. (2009). The Role Of Religion in Death Attitudes: Distinguishing Between Religious Belief and Style of Processing Religious Contents. *Death Studies*. 33, 73-92. doi: 10.1080/07481180802494289

Eshbaugh, E., & Henninger, W. (2013). Potential Mediators of the Relationship Between Gender and Death Anxiety. *Individual Differences Research*. 11(1), 22-30.

Falkenhain, M., & Handal, P. (2003). Religion, Death Attitudes, and Belief in Afterlife in the Elderly: Untangling the Relationships. *Journal of Religion and Health*. 42(1), 67-76.

Grün, A. (1997). *Smrt v životě člověka*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství.

Halík, T. (2006). *Prolínání světů*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Hartl, P., & Hartlová, H. (2009). *Psychologický slovník*. Praha: Portál.

Haškovcová, H. (2000). *Thanatologie*. Praha: Galén.

- Jackson, B., R. (2008). How Gender and Self-Esteem Impact Death Anxiety Across Adulthood. *Psi Chi Journal of Undergraduate Reseach*. 13(2), 96-101.
- Knight, K., H., Elfenbein, M., H., & Capozzi, L. (2000). Relationship of recollections of first death experience to current death attitudes. *Death Studies*. 24, 201-221.
- Kropáček, L. (2010). Umírání, smrt a eschatologické představy v islámu. In O. Krása (Ed.), *Smrt a umírání v náboženských tradicích současnosti* (57-69). Praha: Cesta domů.
- Kropáček, L. (2011). *Duchovní cesty islámu*. Praha: Vyšehrad.
- Kübler-Rossová, E. (1992). *Hovory s umírajícími*. Hradec Králové: Signum Unitatis.
- Lamers, W., M. (2012). Herman Feifel, The Meaning of Death. *Mortality*. 17(1), 64-78. doi: 10.1080/13576275.2012.654709
- Lodö, L. (2012). *Bardo*. Praha: Metafora.
- Lyčka, M. (2010). Smrt a umírání v judaismu. In O. Krása (Ed.), *Smrt a umírání v náboženských tradicích současnosti* (79-94). Praha: Cesta domů.
- MacDonald, D., A. (2000). Spirituality: Description, Measurement, and Relation to the Five Factor Model of Personality. *Journal of Personality*, 68:1, 153-197.
- Machů, K. (2012). *Postoje ke smrti*. (Diplomová práce). Získáno 15.10.2013 z <https://library.upol.cz/aRLreports/kp/00153928-696401156.pdf>
- Marčič, R., & Kobal Grum, D., (2011). Gender differences in self-concept and self-esteem components. *Studia Psychologica*. 53(4), 373-384.
- Markus, H., R., & Kitayama, S. (1991). Culture and the Self: Implications for Cognition, Emotion, and Motivation. *Psychological Review*. 98(2), 224-253.
- Ma'súmiáová, F. (1996). *Život po smrti v učení světových náboženství*. Brno: Jota.
- Müller, L., & Müller, A. (2003). *Slovník analytické psychologie*. Praha: Portál.
- Nydahl, O. (2011). *O smrti a znovuzrození*. Praha: Buddhismus Diamantové cesty linie Karma Kagjü.
- Ohler, N. (2001). *Umírání a smrt ve středověku*. Jinočany: H&H.

- Pyszczynski, T., Solomon, S., Greenberg, J., Arndt, J., & Schimel, J. (2004). Why Do People Need Self-Esteem? A Theoretical and Empirical Review. *Psychological Bulletin*, 130(3), 435-468. doi: 10.1037/0033-2909.130.3.435
- Reimer, S. E. (2007). *A test of model of positive and negative death attitudes among family caregivers of the elderly* [electronic form]. Dissertation: The Ohio State University.
- Reiterová, E. (2011). *Základy statistiky pro studenty psychologie*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Russac, R., J., Gatliff, C., Reece, M., & Spottswood D. (2007). Death anxiety across the adult years: An examination of age and gender effects. *Death Studies*, 31, 549-561. doi:10.1080/07481180701356936
- Říčan, P. (2002). *Psychologie náboženství*. Praha: Portál.
- Solomon, S., Greenberg, J., & Pyszczynski, T. (2000). Pride and Prejudice: Fear of Death and Social Behavior. *Current Directions In Psychological Science (Wiley-Blackwell)*, 9(6), 200-204.
- Stríženec, M. (2003). Škály spirituality. *Československá psychologie*, 47(6), 548-553.
- Špidlík, T. (2007). *Věřím v život věčný. Eschatologie*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma.
- Šulc, J., Dvořák, J., & Morávek, M. (1984). *Člověk na pokraji svých sil*. Praha: Avicenum.
- Vokurka, M., Hugo, J., Broulík, P., Brůnová, B., Černý, M., Doležal, T., ... Živný, J. (2005). *Velký lékařský slovník*. Praha: Maxdorf.
- Zemánek, M. (2010). Smrt a umírání z pohledu buddhismu. In O. Krása (Ed.), *Smrt a umírání v náboženských tradicích současnosti (79-94)*. Praha: Cesta domů.

SEZNAM TABULEK

<i>Tabulka 1: Počet respondentů v každé věkové skupině</i>	36
<i>Tabulka 2: Početní zastoupení respondentů s nejvyšším dosaženým vzděláním</i>	36
<i>Tabulka 3: Počet věřících respondentů, hlásících se ke konkrétní církvi a praktikujících věřících</i>	37
<i>Tabulka 4: Vnitřní konzistence jednotlivých škál u dotazníku Revidovaný profil postoje ke smrti (DAP-R)</i>	39
<i>Tabulka 5: Vnitřní konzistence jednotlivých škál u Dotazníku projevů spirituality (ESI)</i> ..	39
<i>Tabulka 6: Reliabilita Rosenbergova dotazníku sebeúcty</i>	39
<i>Tabulka 7: Korelace škály vyhýbání se smrti s dalšími proměnnými</i>	40
<i>Tabulka 8: Korelace škály strach ze smrti s dalšími proměnnými</i>	40
<i>Tabulka 9: Korelace s pohlavím</i>	40
<i>Tabulka 10: Korelace s proměnnou religiozita</i>	41
<i>Tabulka 11: Kognitivní orientace na spiritualitu a statisticky významné korelace</i>	41
<i>Tabulka 12: Tabulka ukazuje Pearsonův korelační koeficient mezi proměnnou věkem a ostatními proměnnými</i>	42
<i>Tabulka 13: Korelace proměnných – věřící, hlásící se k církvi, praktikující věřící s ostatními proměnnými</i>	42
<i>Tabulka 14: Korelace proměnných – věřící, hlásí se k církvi, praktikující věřící s ostatními proměnnými</i>	43
<i>Tabulka 15: Korelace se sebeúctou</i>	44
<i>Tabulka 16: Korelace se škálou vstřícný postoj ke smrti</i>	44
<i>Tabulka 17: Další korelace se škálou existenciální pohoda</i>	44
<i>Tabulka 18: Další korelace se škálou zkušenostně-fenomenologická dimenze spirituality</i>	44
<i>Tabulka 19: Další korelace se škálou neutrální přijetí smrti</i>	45

SEZNAM PŘÍLOH

<i>Příloha 1: Formulář zadání bakalářské diplomové práce .....</i>	64
<i>Příloha 2: Abstrakt bakalářské práce .....</i>	65
<i>Příloha 3: Korelační tabulky zahrnující všechny proměnné .....</i>	67
<i>Příloha 4: Informační text a vyplnění základních informací na úvodu dotazníku .....</i>	69

Příloha 1: Formulář zadání bakalářské diplomové práce

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Akademický rok: 2012/2013

Studijní program: Psychologie
Forma: Prezenční
Obor/komb.: Psychologie (PCH)

Podklad pro zadání BAKALÁŘSKÉ práce studenta

PŘEDKLÁDÁ:	ADRESA	OSOBNÍ ČÍSLO
PAVELKOVÁ Marcela	Družba 1289, Hulín	F110053

TÉMA ČESKY:

Spiritualita a postoje ke smrti

NÁZEV ANGLICKY:

Spirituality and attitudes towards death

VEDOUcí PRÁCE:

PhDr. Olga Pechová, Ph.D. - PCH

ZÁSADY PRO VYPRACOVÁNÍ:

1. Studium literatury zabývající se lidskou religiozitou, spiritualitou a metodami jejich měření.
2. Analýza pramenů zabývajících se postoji ke smrti a faktory, kterými je ovlivňují.
3. Rozbor koncepcí a výzkumů zabývajících se vztahem postojů ke smrti a sebepečetím s důrazem na Terror Management Theory.
4. Kvantitativní výzkum realizovaný na souboru nejméně zhruba jednoho sta dospělých respondentů (mužů i žen) zaměřený na vztah spirituality, postojů ke smrti a sebepečetím.
5. Statistické zpracování získaných dat s cílem popsat faktory ovlivňující vztah mezi zkoumanou spiritualitou, postoji ke smrti, sebepečetím a věkem.
6. Kritická diskuze použitých teoretických koncepcí, výzkumných metod, parametrů zkoumaného souboru a výsledků výzkumu.

SEZNAM DOPORUČENÉ LITERATURY:

- Dezutter, J., Soenen, B., Luyckx, K., Bruyneel, S., Vansteenkiste, M., Duriez, B. & Hutsebaut, D. (2009). The Role of Religion in Death Attitudes Distinguishing between Religious Belief and Style of Processing Religious Contents. *Death Studies*, 33, 73-93.
- Eshbaugh, E., & Henniger, W. (2013). Potential Mediators of the Relationship Between Gender and Death Anxiety. *Individual Differences Research*, 11, 22-30.
- Haškovcová, H. (2007). *Thanatologie: nauka o umírání a smrti*. Praha: Galén.
- Jackson, B., R. (2008). How Gender and Self-Esteem Impact Death Anxiety Across Adulthood. *The National Honor Society in Psychology*, 13, 96-101.
- MacDonald, D., A. (2000). Spirituality: Description, Measurement, and Relation to the Five Factor Model of Personality. *Journal of Personality*, 68, 153-197.
- Neimeyer, R., Wittkowski, J., & Moser, R., P. (2004). Psychological Research on Death Attitudes: An overview and Evaluation. *Death Studies*, 28, 309-340.
- Ondračka, L. et al. (2010). *Smrt a umírání v náboženských tradicích současnosti*. Praha: Návrat domů.
- Říčan, P. (2007). *Psychologie náboženství a spirituality*. Praha: Portál.
- Schmeichel, B., J., Gailliot, M., T., Filardo, E., McGregor, I., Gitter, S. & Baumeister, R., F. (2009). Terror Management Theory and Self-Esteem Revisited: The Roles of Implicit and Explicit Self-Esteem in Mortality Salience Effects. *Journal of Personality and Social Psychology*, 96(5), 1077-1087.

Podpis studenta: .....

Datum: .....

Podpis vedoucího práce: .....

Datum: .....

ABSTRAKT BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Název práce: Spiritualita a postoje ke smrti

Autor práce: Marcela Pavelková

Vedoucí práce: PhDr. Olga Pechová, Ph.D.

Počet stran a znaků: 56, 82 361

Počet příloh: 4

Počet titulů použité literatury: 41

Abstrakt: Bakalářská práce se zabývá tématem postoje ke smrti a spiritualita. Cílem práce je prozkoumat vztahy mezi postoji ke smrti, spiritualitou, sebepojetím, věkem a pohlavím. Teoretická část popisuje vnímání smrti v současnosti a v minulosti, spiritualitu, vnímání smrti ve světových náboženských tradicích, sebepojetí a dosavadní výzkumy v této oblasti. Ve výzkumné části je použit kvantitativní přístup. Stanoveno bylo 5 hypotéz. Výzkumný soubor činí 202 respondentů ve věku od 18 do 84 let. Metoda výběru respondentů je příležitostný výběr. Použity byly dotazníky Revidovaný profil postoje ke smrti (DAP-R), Dotazník projevů spirituality (ESI) a Rosenbergův dotazník sebeúcty. Mezi vyhýbavým postojem ke smrti a sebeúctou nebyla zjištěna korelace, mezi strachem ze smrti a sebeúctou je negativní korelace, mezi věkem a strachem ze smrti nebyla zjištěna korelace, mezi strachem ze smrti a pohlavím (ženy) nebyla zjištěna korelace a mezi religiozitou a vstřícným postojem ke smrti je pozitivní korelace.

Klíčová slova: smrt, postoje ke smrti, spiritualita, sebepojetí

ABSTRACT OF THESIS

Title: Spirituality and attitudes towards death

Author: Marcela Pavelková

Supervisor: PhDr. Olga Pechová, Ph.D.

Number of pages and characters: 56, 82 361

Number of appendices: 4

Number of references: 41

Abstract: The main purpose of this bachelor work focuses on the links between attitudes towards death and spirituality, self-esteem, age and gender. The theoretical part describes the perception of death now and in the past; spirituality, perception of death in worldwide religious traditions, self-esteem and current research in these areas. The quantitative approach is used throughout the research section. During this research 5 hypotheses were established. The sample size of this research was 202 respondents aged between 18-84 years. The random choice method was used for the selection of respondents. The following questionnaires were used: The Death Attitude Profile – Revised, The Expressions of Spirituality Inventory – Revised a Rosenberg Self-Esteem Scale. No correlation was found between the those who were in denial of death and self-esteem was not found. Between those with a fear of death and self-esteem a negative correlation was found. No correlation was established between age and a fear of death. Between fear of death and sex (women) there was a correlation and between religious faiths and those with an approach acceptance death a positive correlation was found.

Key words: death, attitudes towards death, spirituality, self-esteem

Příloha 3: Korelační tabulky zahrnující všechny proměnné

Korelační tabulka zahrnující všechny proměnné

	Pohlaví	Věřící	Hlásí se.	Prakt.	Sebeúcta	FD	DA	NA	AA	EA
Pohlaví		-,023	-,042	,134	-,016	,105	,074	-,132	,096	,033
Věřící	-,023		,529	,140	,034	,021	-,124	,158	,521	-,031
Hlásí se k církvi	-,042	,529		,167	,027	,027	-,009	,109	,496	,144
Praktikující	,134	,140	,167		,111	-,289	-,398	,222	,566	-,015
Sebeúcta	-,016	,034	,027	,111		-,265	-,056	,171	,080	-,138
FD	,105	,021	,027	-,289	-,265		,498	-,351	,008	,118
DA	,074	-,124	-,009	-,398	-,056	,498		-,172	-,098	,252
NA	-,132	,158	,109	,222	,171	-,351	-,172		,265	,054
AA	,096	,521	,496	,566	,080	,008	-,098	,265		,235
EA	,033	-,031	,144	-,015	-,138	,118	,252	,054	,235	
COS	,103	,538	,234	,545	,080	-,079	-,321	,306	,597	-,079
EPD	-,034	,321	,153	,292	,009	-,162	-,308	,252	,387	-,157
EWB	-,020	-,032	-,045	,026	,549	-,259	-,121	,030	-,074	-,321
PAR	,139	,217	-,020	,226	-,009	-,063	-,231	,234	,402	-,127
REL	,138	,666	,588	,657	,050	-,044	-,167	,238	,787	,046

Korelační tabulka zahrnující všechny proměnné

	COS	EPD	EWB	PAR	REL
Pohlaví	,103	-,034	-,020	,139	,138
Věřící	,538	,321	-,032	,217	,666
Hlásí se k církvi	,234	,153	-,045	-,020	,588
Praktikující věřící	,545	,292	,026	,226	,657
Sebeúcta	,080	,009	,549	-,009	,050
FD	-,079	-,162	-,259	-,063	-,044
DA	-,321	-,308	-,121	-,231	-,167
NA	,306	,252	,030	,234	,238
AA	,597	,387	-,074	,402	,787
EA	-,079	-,157	-,321	-,127	,046
COS		,676	-,062	,525	,727
EPD	,676		-,107	,545	,546
EWB	-,062	-,107		-,171	-,128
PAR	,525	,545	-,171		,457
REL	,727	,546	-,128	,457	

Tabulka proměnných s p hodnotou

	Pohlaví	Věřící	Hlásí se k církvi	Praktikující věřící	Sebeúcta	FD	DA	NA	AA	EA
Pohlaví		0,75	0,56	0,30	0,83	0,14	0,30	0,06	0,18	0,64
Věřící	0,75		0,00	0,28	0,63	0,76	0,08	0,02	0,00	0,66
Hlásí se k církvi	0,56	0,00		0,20	0,70	0,70	0,90	0,12	0,00	0,04
Praktikující věřící	0,30	0,28	0,20		0,39	0,02	0,00	0,08	0,00	0,91
Sebeúcta	0,83	0,63	0,70	0,39		0,00	0,43	0,01	0,26	0,05
FD	0,14	0,76	0,70	0,02	0,00		0,00	0,00	0,91	0,09
DA	0,30	0,08	0,90	0,00	0,43	0,00		0,01	0,16	0,00
NA	0,06	0,02	0,12	0,08	0,01	0,00	0,01		0,00	0,44
AA	0,18	0,00	0,00	0,00	0,26	0,91	0,16	0,00		0,00
EA	0,64	0,66	0,04	0,91	0,05	0,09	0,00	0,44	0,00	
COS	0,15	0,00	0,00	0,00	0,26	0,27	0,00	0,00	0,00	0,26
EPD	0,63	0,00	0,03	0,02	0,89	0,02	0,00	0,00	0,00	0,03
EWB	0,78	0,65	0,52	0,84	0,00	0,00	0,09	0,68	0,30	0,00
PAR	0,05	0,00	0,77	0,08	0,90	0,37	0,00	0,00	0,00	0,07
REL	0,05	0,00	0,00	0,00	0,48	0,54	0,02	0,00	0,00	0,52

Tabulka proměnných s p hodnotou

	COS	EPD	EWB	PAR	REL
Pohlaví	0,15	0,63	0,78	0,05	0,05
Věřící	0,00	0,00	0,65	0,00	0,00
Hlásí se k církvi	0,00	0,03	0,52	0,77	0,00
Praktikující věřící	0,00	0,02	0,84	0,08	0,00
Sebeúcta	0,26	0,89	0,00	0,90	0,48
FD	0,27	0,02	0,00	0,37	0,54
DA	0,00	0,00	0,09	0,00	0,02
NA	0,00	0,00	0,68	0,00	0,00
AA	0,00	0,00	0,30	0,00	0,00
EA	0,26	0,03	0,00	0,07	0,52
COS		0,00	0,38	0,00	0,00
EPD	0,00		0,13	0,00	0,00
EWB	0,38	0,13		0,02	0,07
PAR	0,00	0,00	0,02		0,00
REL	0,00	0,00	0,07	0,00	

Příloha 4: Informační text a vyplnění základních informací na úvodu dotazníku

Dobrý den.

Jmenuji se Marcela Pavelková a jsem studentkou psychologie na Palackého Univerzitě v Olomouci. Ve své bakalářské práci se zabývám postoji ke smrti a spiritualitou. Obracím se na Vás tedy s prosbou o vyplnění tohoto dotazníku. Dotazník je anonymní a dobrovolný. Získané údaje použiji ve své bakalářské práci. Odpovídejte prosím pravdivě. Neexistují žádné správné či špatné odpovědi. Prosím o vyplnění celého dotazníku.

Pohlaví: muž

žena

Věk: _____

Nejvyšší dosažené vzdělání: základní vzdělání
 střední vzdělání s výučním listem
 střední vzdělání s maturitou
 vyšší odborné vzdělání
 vysokoškolské vzdělání

Označili byste sami sebe slovem **věřící**? ANO
NE

Hlásíte se ke konkrétní církvi, náboženské společnosti nebo náboženské skupině?
ANO
NE

Pokud jste odpověděli ano, ke které? _____

Pokud se hlásíte ke konkrétní církvi, náboženské společnosti nebo náboženské skupině, jste **praktikující věřící**? (např. účast na bohoslužbách)
ANO
NE